

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η Κοινωνική Οικονομία και η συμβολή της στην αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ (Α.Μ. 01260320Μ007)

ΑΘΗΝΑ, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Κωστόπουλος Τρύφων, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κήπας Μιλτιάδης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Λύτρας Ανδρέας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνα Δημοπούλου, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής έρευνας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση αυτής της διπλώματικης εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Τρύφωνα Κωστόπουλο για τη σημαντική βοήθεια και καθοδήγηση που μου προσέφερε. Καθώς και τον κ. Λύτρα Ανδρέα και τον κ. Κήπα Μιλτιάδη ως μέλη της τριμελούς επιτροπής για την συμβολή τους. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές και καθηγήτριες του Προγράμματος των Μεταπτυχιακών Σπουδών της Κοινωνιολογίας για τις πολύτιμες γνώσεις και την εμπειρία που μου μετέδωσαν.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1. Έννοιες, χαρακτηριστικά, φορείς και πεδία δράσης της Κοινωνικής Οικονομίας	9
Κεφάλαιο 2. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη	18
Κεφάλαιο 3. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα	27
Κεφάλαιο 4. Παραδείγματα εφάρμογής της Κοινωνικής Οικονομίας σε διεθνές και τοπικό επίπεδο	39
Κεφάλαιο 5. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού	51
5.1 Πολιτικές για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού	54
5.2 Επίπεδα Φτώχειας Και Κοινωνικού Αποκλεισμού	56
5.3 Κοινωνικός Αποκλεισμός και Α.Μ.Ε.Α	67
5.4 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός	71
Συμπεράσματα – Προτάσεις	74
Βιβλιογραφία	78

Περίληψη

Η παρούσα επιστημονική εργασία επιδιώκει να αναδείξει τον καίριο ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας στην σημερινή εποχή, καθώς και την συμβολή της στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά και την σοβαρή επιδίωξη της σε μια κοινωνία όπου η ισότητα, η δημοκρατία και η αλληλεγγύη έχουν σημαντική θέση.

Η εργασία αυτή βασίζεται σε βιβλιογραφική έρευνα. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια, τα χαρακτηριστικά, οι φορείς και τα πεδία δράσης της Κοινωνικής Οικονομίας. Τα επόμενα δύο κεφάλαια παρουσιάζουν την θεσμική αναγνώριση της Κοινωνικής Οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα. Διερευνούν την σημαντική συμβολή των κοινωνικών φορέων στην αλλαγή τόσο των κοινωνικών όσο και των οικονομικών δομών, καθώς και στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, παραθέτοντας χρήσιμα στατιστικά στοιχεία που αφορούν το μέγεθος και τον αντίκτυπο της κοινωνικής οικονομίας στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακολουθούν στο επόμενο κεφάλαιο κάποια παραδείγματα ευρωπαϊκών κοινωνικών οργανώσεων αλλά και παραδείγματα που αφορούν το εθνικό και τοπικό επίπεδο οι στόχοι αυτών των οργανώσεων διαπνέονται από κοινωνικούς σκοπούς πρωτίστως, λειτουργούν δημοκρατικά και συμμετοχικά στη διακυβέρνηση, οι αρχές που χαρακτηρίζουν αυτές τις οργανώσεις είναι η αλληλεγγύη, η ισότητα, η αμοιβαιότητα, η ομαδικότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη. Το τελευταίο κεφάλαιο αφορά το ζήτημα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ως ένα καίριο ζήτημα που πλήττει τις σημερινές κοινωνίες και την συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην αντιμετώπιση του. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και τις προτάσεις για την ενίσχυση του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας.

Λέξεις-κλειδιά: κοινωνικός αποκλεισμός, φτώχεια, κοινωνικές επιχειρήσεις, αλληλεγγύη.

Abstract

The aim of this diploma thesis is to highlight the crucial role of Social Economy, as well as its contribution to dealing with social exclusion, and its important impact in a society where equality, democracy and solidarity have a key role.

This work is based on literature research. The first chapter analyzes the concept, characteristics, sectors and fields of action of Social Economy. The next two chapters present the institutional recognition of Social Economy by the European Union and Greece. These chapters explore the important contribution of social sectors in changing both social and economic structures, as well as in combating social exclusion, citing useful statistics regarding the size and impact of the social economy in the countries of the European Union. In the next chapter there are some examples of European social organizations, as well as examples concerning the national and local level, the goals of these organizations are primarily inspired by social goals, their governance operates in a democratic and participative way, the principles that characterize these organizations are solidarity, equality, reciprocity, cooperation and social justice. The last chapter deals with the issue of poverty and social exclusion, as a key issue that affects today's societies and the contribution of Social Economy in dealing with it. Finally, conclusions and proposals for strengthening the field of Social Economy are presented.

Keywords: social exclusion, poverty, social enterprises, solidarity.

Εισαγωγή

Η σημερινή εποχή μαστίζεται από έντονα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς παρατηρούμε και μια έντονα αυξητική τάση της ανεργίας στις δυτικές κοινωνίες. Πλέον ο καπιταλιστικός τρόπος διαχείρισης δεν μπορεί να καλύψει αυτές τις κοινωνικές ανάγκες με αποτέλεσμα το αίτημα για δράση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας να αυξάνεται. Ο λεγόμενος τρίτος τομέας περιλαμβάνει ένα σύνολο από μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, συνεταιρισμούς, εταιρείες αλληλοβοήθειας και σωματεία τα οποία δεν μπορούν αυστηρά να οριοθετηθούν ανάμεσα στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα.¹ Στην παρούσα εργασία επιχειρείται να μελετηθεί η Κοινωνική Οικονομία, ποια είναι τα χαρακτηριστικά της, οι μορφές και η συμβολή της στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στην εποχή της πολύπλευρης κρίσης που διανύουμε. Ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να συμβάλλει και να βοηθήσει τα άτομα εκείνα που βρίσκονται αντιμέτωπα με τον κοινωνικό και εργασιακό αποκλεισμό και αντιμετωπίζουν προβλήματα διαβίωσης, υγείας, απασχόλησης. Οι κοινωνικές οργανώσεις καθώς διέπονται από δημοκρατικές αρχές οργάνωσης και διοίκησης μπορούν να συμβάλλουν στην ενσωμάτωση των κοινωνικών ομάδων που είναι αποκλεισμένες από την εργασία, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας. Παρέχουν επίσης κοινωφελείς εργασίες όπως υπηρεσίες φροντίδας ηλικιωμένων, ατόμων με ειδικές ανάγκες, υπηρεσίες φύλαξης παιδιών, ώστε να μπορούν εργάζονται και οι δυο γονείς, με αυτούς τους τρόπους συμβάλλουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Πιο συγκεκριμένα το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας, τα χαρακτηριστικά της, τους φορείς και τα πεδία δράσης της. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η δράση της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη, οι πολιτικές που ακολούθησε κατά την διάρκεια των χρόνων. Επιπλέον θα παρουσιάσουν και κάποιοι πίνακες που αφορούν την αμειβόμενη απασχόληση σε τομείς της κοινωνικής οικονομίας. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η εξέλιξη της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, οι νομοθεσίες που δημιουργήθηκαν και οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν. Στο τέταρτο κεφάλαιο ορίζονται σημαντικά παραδείγματα εφαρμογής της Κοινωνικής Οικονομίας τόσο σε χώρες της Ευρώπη και στον Καναδά όσο και σε πόλεις της Ελλάδας. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η

¹Κωνσταντίνος Γεώργας, «Κοινωνική Οικονομία: Θεωρία, Εμπειρίες και Προοπτικές», επιμ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώργας, *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη: Ορισμοί, εμπειρία και προοπτικές* (Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις / Δοκίμιο 20, 2013) 19.

έννοια της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού, πίνακες και γραφήματα δείχνουν με νούμερα και ποσοστά την κατάσταση που επικρατεί σε πολλές χώρες της Ευρώπης. Επιπλέον παρουσιάζεται και κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν ευάλωτες πληθυσμιακά ομάδες και πιο συγκεκριμένα άτομα Α.με.Α. Τέλος, αναλύεται η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Έπειτα παραθέτονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις για την ενδυνάμωση της Κοινωνικής Οικονομίας. Η εργασία ολοκληρώνεται με τον κατάλογο των βιβλιογραφικών αναφορών.

Κεφάλαιο 1. Έννοιες, χαρακτηριστικά, φορείς και πεδία δράσης της Κοινωνικής Οικονομίας

Η κοινωνική οικονομία είναι ευρέως συνδεδεμένη με την κοινωνία των πολιτών παρ' όλα αυτά παρατηρούμε ότι υπάρχει μια σύνδεση ήδη από την εποχή του Μεσαίωνα με την εκκλησία και τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες όσον αφορά τις φιλανθρωπίες και τα ιδρύματα.² Επομένως μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα υπήρχε έντονα φιλανθρωπική δράση, συνεταιρισμοί, τα οποία είχαν ποίκιλη δραστηριότητα όσον αφορά τον τομέα της υγείας, της εκπαίδευσης, της εργασίας και την αντιμετώπιση των απόρων.

Πιο συγκεκριμένα στην Μεσαιωνική Ευρώπη υπήρχαν συντεχνίες οι οποίες δεν είχαν αποδοχή αλλά μετέπειτα με την πάροδο του χρόνου (1846-1850, 1887-1968) υπήρχαν συλλογικότητες για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Γύρω στα μέσα του 19^{ου} αιώνα υπάρχουν συνεταιρισμοί αλληλοβοηθητικά ταμεία ώστε να αντιμετωπίσουν τη βιομηχανοποιημένη οικονομία.³ Μετέπειτα τη δεκαετία του 1950-1970 υπάρχει μια αύξηση στις κοινωνικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς συνεταιρισμούς όμως πολλές από αυτές έχασαν την κοινωνική τους ταυτότητα και ενσωματώθηκαν στην αγορά. Έπειτα τη δεκαετία του 1970 και 1980 υπάρχει μια πιο συγκεκριμένη δομή στη κοινωνική οικονομία και κατα αυτόν τον τρόπο προσελκύει μεγαλύτερο επιστημονικό ενδιαφέρον το οποίο συνεχίζεται από τότε μέχρι και σήμερα όπου πλέον διαφαίνεται πόσο χρήσιμος είναι ο ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας.⁴

Για πρώτη φορά ο όρος της κοινωνικής οικονομίας διατυπώνεται από τον Γάλλο φιλελεύθερο οικονομολόγο Charles Dunoyer το 1830, ο οποίος θεωρείται και ο ιδρυτής της κοινωνικής οικονομίας.⁵ Εκείνη την εποχή ο όρος ήταν αρκετά διαφορετικός από σήμερα καθώς εστίαζε περισσότερο στο ηθικό και όχι στο οικονομικό νόημα. Ο Dunoyer οραματιζόταν την δημιουργία και την εφαρμογή αλληλέγγυων πρακτικών ενάντια στην

²Γεώργιας, *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη: Ορισμοί, εμπειρία και προοπτικές*, 24-25.

³Θεοδώρα Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση* (Αθήνα: Εκδόσεις Οσελότος, 2015) 51-52.

⁴Στο ίδιο, 51-52.

⁵Ν. Αποστολόπουλος, Ζ. Δερμάτης & Π. Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*. (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2020) 19.

βιομηχανική εποχή, με αυτόν τον τρόπο η κοινωνική οικονομία θα βελτιώνει τις υπάρχουσες συνθήκες της αγοράς και θα προσέδιδε ευημερία στους πολίτες της.⁶

Όσον αφορά το ιδεολογικό μέρος η επικράτηση της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας και η επίθεση προς το κράτος είναι σημαντικής επιρροής.⁷ Επιπλέον υπήρξε κρίση του κοινωνικού κράτους το οποίο έπαψε να είναι το μόνο που παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες στους πολίτες. Κατά αυτόν τον τρόπο λόγω των αυξανόμενων κοινωνικών αναγκών καθώς και λόγω καινούργιων αιτημάτων υπήρχε ανάπτυξη στην δημιουργία κοινωνικών επιχειρήσεων.⁸ Τα νέα αίτηματα που προκύπτουν αφορούν την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας, την αύξηση της ανεργίας, το ζήτημα της εξάρτησης από τα ναρκωτικά, την παροχή υπηρεσιών σε άτομα με αναπηρία, την ανάγκη για ένταξη στην αγορά εργασίας.⁹ Κάποιοι άλλοι τομείς που επηρεάζουν την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας είναι η ανάπτυξη της πράσινης οικονομίας και της ανακύκλωσης.¹⁰

Με αφορμή όλους τους παραπάνω παράγοντες διαπιστώνεται η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας με νέες οργανώσεις, αυτό που παρατηρείται είναι η ανάπτυξη του τομέα των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ο κύριος ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών με κοινωνικό στόχο και περιορισμό στη διανομή κερδών.¹¹

Ο προσανατολισμός λοιπόν της κοινωνικής οικονομίας λειτουργώντας μέσα από την κοινωνικοποίηση, την αλληλοβοήθεια και έχοντας τον άνθρωπο στο κέντρο της, επιδιώκει τη δημιουργία μιας πλουραλιστικής κοινωνίας με έντονη κοινωνική συνοχή. Μια κοινωνία λοιπόν από τους πολίτες για τους πολίτες και τις ανάγκες τους.¹²

Όσον αφορά τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας βασίζεται σε έννοιες όπως η αλληλεγγύη μεταξύ των πολιτών, η αναδιανομή, η συμβολή της στην τοπική ανάπτυξη. Γενικότερα είναι μια οικονομία η οποία βασίζεται στις ανάγκες των πολιτών της, επιδιώκει την ποιότητα και όχι τον πλούτο, δίνει προτεραιότητα στον άνθρωπο και όχι στο κέρδος, στοχεύει στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των ευπαθών ομάδων, να

⁶Στο ίδιο, 65.

⁷Γεώργιας, *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη: Ορισμοί, εμπειρία και προοπτικές*, 30.

⁸Στο ίδιο, 30.

⁹Στο ίδιο, 30.

¹⁰Στο ίδιο, 30-31.

¹¹Στο ίδιο, 31.

¹²Τάκης Νικολόπουλος και Δημήτρης Καπογιάννης, *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας* (Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, 2014) 41.

καλύπτει τις κοινωνικές ανάγκες τις οποίες δεν καλύπτει το κράτος, να υπάρχει μια συνεχόμενη ροή στην απασχόληση και τέλος να δώσει έμφαση στην τοπική κοινότητα και στις δυνατότητες που μπορεί να προσφέρει. Ενωσιολογικά ο προσδιορισμός της κοινωνικής οικονομίας έχει τις απαρχές της στην Γαλλία το 1970 όταν κάποιοι φορείς δημιούργησαν την Εθνική Επιτροπή Σύνδεσης των Αλληλασφαλιστικών Συνεταιρισμών και Συλλογικών Δραστηριοτήτων (CNLAMCA).¹³ Ο όρος της κοινωνικής οικονομίας το 1980 γίνεται επίσημος από την CNLAMCA όπου η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως ένα σύνολο οργανώσεων που παράγουν έργο εκτός του δημόσιου τομέα, έχουν δημοκρατική διοίκηση, οι υποχρεώσεις κατανέμονται με δίκαιο τρόπο και όσον αφορά την διανομή των κερδών και την ιδιοκτησία έχουν ένα ειδικό καθεστώς για το καλό των μελών τους και της κοινωνίας.¹⁴ Ο ορισμός του CIRIEC για την Κοινωνική Οικονομία, τον οποίο και υιοθέτησε το 2007 η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, έχει μεγάλη αποδοχή σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σύμφωνα με τον CIRIEC, η κοινωνική οικονομία αποτελείται από έναν αριθμό επιχειρήσεων οι οποίες έχουν ως στόχο να προσφέρουν τις παροχές τους και τις υπηρεσίες τους στο κοινωνικό σύνολο μέσω της αγοράς. Σε αυτές τις επιχειρήσεις υπάρχει ελευθερία στη συμμετοχή και στη λήψη των αποφάσεων. Επιπλέον τα κέρδη και το πλεόνασμα που προκύπτουν δεν σχετίζονται με το οικονομικό κεφάλαιο που επενδύεται από τα μέλη και δεν εκμεταλλεύονται προς όφελος των ίδιων.¹⁵ Ο ορισμός όμως που περιγράφει με σαφήνεια και πιο εμπεριστατωμένα το πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας έχει διατυπωθεί από τον Defourny, σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική οικονομία εμπεριέχει φορείς που αναλαμβάνουν και δραστηριοποιούνται στον οικονομικό τομέα.¹⁶ Αυτοί οι φορείς είναι κοινωνικού χαρακτήρα όπως είναι οι συνεταιρισμοί, τα σωματεία αλληλοβοήθειας και χαρακτηρίζονται από κάποιους βασικούς κανόνες που πρέπει να πληρούνται, όπως η δημοκρατική δομή όσον αφορά τον τρόπο λήψης αποφάσεων για τη διευθέτηση των ζητημάτων που προκύπτουν.¹⁷ Πρωταρχικός στόχος είναι η συμβολή τους στην παροχή υπηρεσιών προς το κοινωνικό σύνολο. Στην κοινωνική οικονομία δεν εστιάζει κανείς στο

¹³ Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 20.

¹⁴ Νασιούλας Ιωάννης, *Ένα Συνολικό Πλαίσιο Για Την Αξιολόγηση Της Κοινωνικής Οικονομίας Στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). (Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2010), 24-25.

¹⁵ Στο ίδιο, 17.

¹⁶ Borzaga, C. & J. Defourny, eds., *The Emergence of Social Enterprise* (London and New York, Routledge: 2001) 6.

¹⁷ Στο ίδιο, 6.

κεφάλαιο αλλά πυρήνας είναι ο άνθρωπος και ο τρόπος που διανέμεται η εργασία και το εισόδημα μέσω αυτής.¹⁸

Όπως γνωρίζουμε η οριοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι εύκολη, καθώς οι νοηματοδοτήσεις και οι φορείς της μπορεί να διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Όμως υπάρχουν κάποιοι φορείς που απαντώνται σε όλες τις χώρες. Τέτοιοι φορείς είναι οι συνεταιρισμοί, τα ιδρύματα και τα σωματεία-ενώσεις όπου οι φορείς αυτοί συναντώνται από τον 18^ο και 19^ο αιώνα.¹⁹ Εάν θέλαμε να δώσουμε έναν ορισμό στους συνεταιρισμούς σύμφωνα με τον καθηγητή οικονομικών George Draheim ο οποίος είναι και εκπρόσωπος των γερμανικών πιστωτικών συνεταιρισμών θα λέγαμε ότι : Συνεταιρισμοί είναι επιχειρήσεις που αποτελούνται από άτομα τα οποία απαρτίζουν μια ομάδα με την κοινωνιολογική έννοια, και επιπλέον δημιουργούν μια κοινή επιχειρηματική μονάδα, όπου το κεφάλαιο απορρέει από τα ίδια αυτά άτομα.²⁰ Στόχος τους είναι να διευθετήσουν με το βέλτιστο τρόπο τις ανάγκες που δημιουργούνται από τις επιχειρήσεις των μελών.²¹ Όσον αφορά τα ιδρύματα θα λέγαμε ότι σύμφωνα με τον Parsons (1960), τα ιδρύματα έχουν μια διαφορετική δομή από άλλες οργανώσεις αυτό συμβαίνει διότι τα μέλη που τους παρέχονται οι υπερησίες και οι παροχές είναι παράλληλα και τα μέλη που διαχειρίζονται την οργάνωση αυτή καθαυτή.²² Τέλος, τα σωματεία-ενώσεις θεωρούνται οργανώσεις οι οποίες έχουν μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα και το κέρδος απογορεύεται να χρησιμοποιηθεί προς όφελος είτε του σωματείου είτε των μελών του.²³

Παρακάτω θα αναφερθούμε στο περιεχόμενο της κοινωνικής οικονομίας σήμερα. Πιο συγκεκριμένα η κοινωνική οικονομία αποτελείται από ένα ευρύ πεδίο δράσεων οι οποίες έχουν στόχους κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς, προνοιακούς κ.α. Δημιουργούνται δυο μεγάλες ομαδοποιήσεις οι οποίες διαχωρίζονται είτε με βάση το νομικό-θεσμικό καθεστώς είτε με βάση τις κοινές αρχές που εξυπηρετούν. Στην πρώτη κατηγορία βρίσκονται 1) οι συνεταιρισμοί, 2) τα σωματεία, οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, 3) τα ιδρύματα, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, 4) τα ταμεία αλληλοβοήθειας, 5) οι κοινωνικές συναιτεριστικές επιχειρήσεις, 6) οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης. Στην δεύτερη

¹⁸Στο ίδιο, 6.

¹⁹Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 44.

²⁰Στο ίδιο, 47.

²¹Στο ίδιο, 47.

²²Στο ίδιο, 59.

²³Στο ίδιο, 61.

κατηγορία περιλαμβάνονται 1) οι ΜΚΟ, 2) η εθελοντική εργασία, 3) οι οργανώσεις γειτονίας, 4) οι κοινωνικές πρωτοβουλίες για τομείς όπως η υγεία, η παιδεία, 5) οι εναλλακτικές και ηθικές τράπεζες.²⁴

Στο επιστημονικό πεδίο εμφανίζονται και άλλα επιστημονικά παραδείγματα, συναφή με αυτό της Κοινωνικής Οικονομίας. Η ασαφής οριοθέτηση του πεδίου μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού έδωσε διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις, για δραστηριότητες που καταλαμβάνουν αυτό τον ιδιαίτερο χώρο. Στη βιβλιογραφία αποτυπώθηκαν τα παραδείγματα της ‘Αλληλέγγυας Οικονομίας’, του ‘Μη Κερδοσκοπικού Τομέα’, του ‘Τρίτου Τομέα’ και του ‘Τρίτου Συστήματος’.

ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ο όρος της αλληλέγγυας οικονομίας επικρατεί ως επί το πλείστον στην Λατινική Αμερική. Η αλληλέγγυα οικονομία έχει ως προτάσεις τον κοινωνικό μετασχηματισμό, τα κινήματα κοινωνικής αλλαγής, τα κινήματα αυτοδιαχείρισης ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Το εθνικό σύστημα πληροφοριών αναφέρει για την αλληλέγγυα οικονομία τον παρακάτω ορισμό, η αλληλέγγυα οικονομία είναι ένας αριθμός δραστηριοτήτων που αφορούν τον οικονομικό τομέα και σχετίζονται με την παραγωγή, την διανομή, την κατανάλωση, όπως επίσης και με την αποταμίευση και την επένδυση. Οι δραστηριότητες αυτές στοχεύουν στο αίσθημα της αλληλεγγύης μεταξύ των εργαζομένων και στηρίζονται στην ομαδικότητα και στην αυτοδιαχείριση.²⁵ Το εθνικό σύστημα πληροφοριών αναφέρει για την αλληλέγγυα οικονομία τον παρακάτω ορισμό. Κάποιες από τις δράσεις που εφαρμόζει η αλληλέγγυα οικονομία είναι το Εναλλακτικό Εμπόριο, η Τράπεζα Χρόνου, η Ηθική Τράπεζα.²⁶

²⁴Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*, 33-34.

²⁵Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 24-25.

²⁶Στο ίδιο, 24-25.

ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο όρος του μη κερδοσκοπικού τομέα πρώτη φορά έκανε την εμφάνισή του σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα του Johns Hopkins University στις ΗΠΑ με βάση το οποίο οι φορείς πρέπει να λειτουργούν ιδιωτικά ανεξάρτητα από την κυβέρνηση, να έχουν τους δικούς τους θεσμούς και κανόνες, η λήψη αποφάσεων να γίνεται από τους ίδιους, τα κέρδη να πηγαίνουν προς τους πολίτες και την κοινωνία και να μην εκμεταλλεύονται από τους ίδιους. Τέλος για την λειτουργία αυτών των φορέων είναι απαραίτητο να υπάρχει έντονη δράση από εθελοντές.²⁷ Οι διαφορές μεταξύ κοινωνικής οικονομίας και του μη κερδοσκοπικού τομέα βασίζονται στην απαγόρευση της διανομής κερδών, και αυτό είναι το κλειδί για την κατανόηση των μη κερδοσκοπικών ενώσεων, ενώ η έννοια της κοινωνικής οικονομίας βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις συνεταιριστικές αρχές και επιχειρήσεις ώστε να επιτύχει μια δημοκρατική οικονομία.²⁸

ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά στις αρχές της δεκαετίας του 1970 από τον καθηγητή Amitai Etzioni ο οποίος ήταν καθηγητής στο Columbia University και πραγματοποίησε την έρευνα "The third sector and domestic mission". Όσον αφορά τον ορισμό αλλά και την οριοθέτηση του όρου υπάρχουν κάποιες δυσκολίες όπως και με συναφείς έννοιες. Ένας ορισμός είναι ότι ο Τρίτος Τομέας αφορά φορείς που ενδεχομένως να είναι εντελώς διαφορετικοί μεταξύ τους και αποτελούνται από ένα ευρύ σύνολο οργανισμών, οι οποίοι έχουν ως επίκεντρο των δράσεων τους πεδία όπου η αγορά και το κράτος δεν λαμβάνουν αρκετά μέτρα και δεν δραστηριοποιούνται με επαρκή.²⁹

ΤΡΙΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Ως όρος χρησιμοποιήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση πριν εφαρμοστεί ο όρος της Κοινωνικής Οικονομίας όπου ταυτίζονται οι δυο όροι. Για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε το 1997 από την ΕΕ στο πρόγραμμα *Τρίτο Σύστημα και Απασχόληση* και αφορούσε συνεταιρισμούς, ιδρύματα, αλληλασφαλιστικούς φορείς.³⁰ Για το CIRIEC το τρίτο σύστημα

²⁷Defourny J & P. Develtere, *The Social Economy: The Worldwide Making Of A Third Sector* (De Boeck: 1999) 18-19.

²⁸ Στο ίδιο, 18-19.

²⁹ Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 31.

³⁰ Στο ίδιο, 33.

αφορά συνεταιριστικούς οργανισμούς, αμοιβαίες εταιρείες, όπως επίσης και εθελοντικές οργανώσεις, φορείς και ιδρύματα που ανταμείβουν την παρεχόμενη εργασία. Αποτελείται από τοπικούς και νέους οργανισμούς, αλλά και απο πιο παλαιές και θεσμικές δομές. Από την άλλη πλευρά, δεν περιλαμβάνονται ενώσεις που εξαρτώνται αποκλειστικά από δημόσιες αρχές και μη συνεταιριστικές επιχειρήσεις, που έχουν ως μόνο στόχο το κέρδος.³¹

Επιπλέον υπάρχουν και κάποιες ακόμα έννοιες που είναι είτε συνδεδεμένες με την Κοινωνική Οικονομία είτε έχουν αντίθετες θέσεις από την Κοινωνική Οικονομία. Παρακάτω θα εξετάσουμε την **Κοινωνική Καινοτομία**, τη **Συνεργατική Οικονομία** και **Οικονομία Διαμοιρασμού**, την **Κυκλική Οικονομία**, την **Οικονομία για το Κοινό Καλό**, την **Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη** και **Εταιρική Πολιτοφροσύνη**, την **Κοινωνική Οικονομία της Αγοράς** και την **Κοινωνία των Πολιτών**.

Ως έννοια η **Κοινωνική Καινοτομία** αφορά πρακτικές που έχουν ως στόχο να ανταπεξέλθουν στις κοινωνικές ανάγκες. Εάν θέλαμε να δώσουμε έναν ορισμό θα λέγαμε ότι σύμφωνα με τον Αμερικανό κοινωνιολόγο Everett Rogers θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως καινοτομία μία πρωτοποριακή ιδέα, μία εφαρμογή, ένα αντικείμενο το οποίο θεωρείται νέο και έχει συλληφθεί πρώτη φορά βέβαια ο τρόπος που καθορίζεται κάτι ως καινοτόμο σχετίζεται από το αν το αντιλαμβάνεται το άτομο ως κάτι ρηξικέλευθο.³²

Η **Συνεργατική Οικονομία** και **Οικονομία Διαμοιρασμού** συνδέεται με την Αλληλέγγυα Οικονομία καθώς βασίζεται σε έναν τύπο αλληλεγγύης η οποία όμως είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά της Κοινωνικής Οικονομίας. Ένας ορισμός έχει δοθεί από την R. Botsman σύμφωνα με την οποία πρόκειται για μια οικονομία που στηρίζεται σε ένα δίκτυο ατόμων και κοινοτήτων και όχι σε συγκεντρωτικά ιδρύματα και που δημιουργεί νέες συνθήκες ως προς την μέθοδο που παράγουμε, καταναλώνουμε, δίνουμε χρηματοδοτήσεις και μαθαίνουμε.³³

Η **Κυκλική Οικονομία** και η Κοινωνική Οικονομία φαίνεται να μην συμπίπτουν σαν έννοιες, όμως έχουν κοινές βάσεις εφόσον αφορούν και οι δύο τον άνθρωπο, την κοινωνία, το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη.³⁴ Στην κυκλική οικονομία το οικονομικό σύστημα

³¹Νασιούλας, *Ένα Συνολικό Πλαίσιο Για Την Αξιολόγηση Της Κοινωνικής Οικονομίας Στην Ελλάδα* 35.

³²Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία* 36.

³³Στο ίδιο, 38.

³⁴Στο ίδιο, 39.

χρησιμοποιεί τους πόρους τους από την συνεχή χρήση τους μέσω της ανακύκλωσης και της επαχρησιμοποίησής τους. Κάτι το οποίο βρίσκεται σε απόκλιση με την παραδοσιακή γραμμική οικονομία όπου για την παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών χρησιμοποιούνται πρώτες ύλες που δεν ανακτώνται αργότερα.³⁵

Η Οικονομία για το Κοινό Καλό και η Κοινωνική Οικονομία φαίνεται ότι είναι δύο έννοιες αντίθετες καθώς έχουν διαφορετικό περιεχόμενο, παρατηρούμε όμως ότι έχουν και κάποια κοινά σημεία αναφοράς καθώς και οι δυο αφορούν την κοινωνία και το άτομο. Το 2015 η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή θέωρησε ότι το μοντέλο οικονομίας του κοινού καλού πρέπει να προσαρμοστεί στα νομικά και εθνικά πλαίσια της Ευρώπης, με στόχο την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς με μια οικονομία που θα βασίζεται περισσότερο σε ηθικές αρχές και ευρωπαϊκές αξίες, καθώς και σε ένα πλαίσιο συνεργατικής Ευρωπαϊκής ευθύνης.³⁶

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και η Εταιρική Πολιτοφροσύνη στην ουσία δημιούργησε μια νέα βάση στη σχέση των επιχειρήσεων των πολιτών και των τοπικών φορέων με την έννοια ότι οι υποχρώσεις πλέον πρέπει να αφορούν τον άνθρωπο, την κοινωνία και το περιβάλλον. Εάν θέλουμε να δώσουμε έναν ορισμό σύμφωνα με την ΕΕ η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη είναι μια έννοια στο πλαίσιο της οποίας η δράση των επιχειρήσεων έχει εθελοντική μορφή και η δομή τους στηρίζεται έχοντας την κοινωνία και το περιβάλλον ως βάση, στηρίζοντας σε αυτούς τους άξονες το επιχειρείν τους.³⁷

Η Κοινωνία των Πολιτών περιλαμβάνει όλες αυτές τις εθελοντικές οργανώσεις και άλλους φορείς που έχουν σαν στόχο τους το άτομο και την κοινωνία με βασική αρχή τους την αλληλεγγύη. Ο καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών Αντώνης Μακρυδημήτρης εκφράζει την άποψη ότι η κοινωνία των πολιτών στηρίζεται σε άξονες καθοριστικής σημασίας όπως τη δημοκρατία, τον πολιτισμό, τον εθελοντισμό και οι δραστηριότητες των πολιτών έχουν ηθικό και κοινωνικό πρόσημο. Το κράτος η κυβέρνηση και το κέρδος δεν έχουν θέση στην κοινωνία των πολιτών.³⁸

Εάν θέλαμε να εξετάσουμε την αναγνώριση αλλά και την εφαρμογή της κοινωνικής οικονομίας και παρεμφερών εννοιών στην Ευρώπη θα παρατηρούσαμε ότι υπάρχουν οι

³⁵Στο ίδιο, 39.

³⁶Στο ίδιο, 40.

³⁷Στο ίδιο, 43-44.

³⁸Στο ίδιο, 41.

χώρες που αναγνωρίζεται ευρέως όπως είναι στην Γαλλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο, καθώς αναγνωρίζεται από τις δημόσιες αρχές αλλά και στον ακαδημαϊκό και επιστημονικό κόσμο. Η Γαλλία και η Ισπανία έχουν μια ξεχωριστή θέση καθώς η πρώτη είναι η γενέτειρα της Κοινωνικής Οικονομίας και η δεύτερη ενέκρινε την πρώτη ευρωπαϊκή εθνική νομοθεσία για την κοινωνική οικονομία το 2011.³⁹ **Υπάρχουν χώρες όπου η έννοια της κοινωνικής οικονομίας αναγνωρίζεται σε ένα μέσο επίπεδο**, οι παρακάτω χώρες αντιστοιχούν σε αυτό : Η Ιταλία, η Δανία, η Φινλανδία, η Σουηδία, η Λετονία, η Πολωνία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Κύπρος, η Ουγγαρία, η Ιρλανδία, η Ρουμανία και η Σλοβενία. Σε αυτές τις χώρες η έννοια της κοινωνικής οικονομίας συνυπάρχει με άλλες έννοιες όπως αυτές του εθελοντισμού, του μη κερδοσκοπικού τομέα και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Τέλος, υπάρχουν οι **χώρες όπου η κοινωνική οικονομία κατέχει μικρή ή καμία αναγνώριση**. Αυτές οι χώρες είναι η Αυστρία, η Τσεχική Δημοκρατία, η Εσθονία, η Γερμανία, οι Κάτω Χώρες, η Λιθουανία, η Λετονία, η Μάλτα.⁴⁰

³⁹CIRIEC-International, Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (Εκδόσεις της ΕΕ: 2017) 19-20.

⁴⁰Στο ίδιο, 19-20.

Κεφάλαιο 2. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη

Η κοινωνική οικονομία στη διεθνή κοινότητα διακρίθηκε από τρεις φάσεις : α) «Κλασσική Ιστορική Κοινωνική Οικονομία», η οποία αναπτύχθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο περισσότερο μέρος της στην Γαλλία και οριζόταν από το θεσμικό πλαίσιο των φορέων και οργανισμών του που ήταν διαφορετικό (συνεταιρισμοί, ταμεία αλληλασφάλισης, κ.α.), τα οποία διέπονται από έναν δημοκρατικό και συλλογικό πλαίσιο λειτουργίας, όπου δεν υπήρχε προσωπική ιδιοποίηση των κερδών.⁴¹ β) «Αλληλέγγυα ή Εναλλακτική Οικονομία», η οποία φαίνεται ότι εδράζεται στη δεκαετία του '80, όπου και εστιάζει στην αλληλεγγύη και στην συλλογικότητα (εναλλακτικό ισοδίκαιο και ηθικό εμπόριο, Γυναικείοι Συνεταιρισμοί) στα οποία παρατηρούμε ότι έχουν πλέον ενεργό ρόλο οι γυναίκες και οι νέοι.⁴² γ) «Νέα Κοινωνική Οικονομία», η οποία αφορά την περίοδο από το 1990 έως και το 2014 όπου εντοπίζεται η ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων και συλλογικών φορέων μέσω των οποίων προωθούνται στην αγορά εργασίας και οι ευπαθείς ομάδες.⁴³

Σύμφωνα με τη «Τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνική & αλληλέγγυα οικονομία (Κ.Α.Ο.)», περισσότεροι από 14 εκατομμύρια άνθρωποι (το 6,5% από το σύνολο των οικονομικά ενεργών πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης) απασχολούνταν σε οργανώσεις της το 2010, σε αντίθεση με το 2002 όπου ο αριθμός απασχολούμενων άγγιζε τα 11 εκατομμύρια. Το 2017, στην Ευρώπη, υπήρχαν 221.960 συνεταιρισμοί με 4.710.595 εργαζόμενους στο σύνολο τους, ενώ συνολικά 279.396.867 άτομα απασχολούνταν σε συνεταιρισμούς σε 156 χώρες σε όλες τις πέντε ηπείρους (σύμφωνα με μελέτη του Διεθνούς Οργανισμού Βιομηχανικών, Τεχνικών και Υπηρεσιακών Συνεταιρισμών (CICOPA). Στην Ευρώπη, υπάρχουν περίπου 2 εκατομμύρια μονάδες κοινωνικής οικονομίας, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το 10-12% του συνόλου των επιχειρήσεων στην Ευρώπη.⁴⁴

Το 1989 αποτελεί σταθμό για την Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιοποιεί το ακόλουθο έγγραφο επικοινωνίας με τίτλο:

⁴¹Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση* 53

⁴²Τάκης Νικολόπουλος και Δημήτρης Καπογιάννης, *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας* (Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, 2014) 52.

⁴³Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*, 54.

⁴⁴Τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνική & αλληλέγγυα οικονομία (Κ.Α.Ο.) (Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε. , 2021) 11-12.

«Επιχειρήσεις στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας: μια αγορά χωρίς σύνορα για την Ευρώπη», παρέχει χρηματοδότηση για το Πρώτο Ευρωπαϊκό Συνέδριο Κοινωνικής Οικονομίας το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι και διαμορφώνει τη Μονάδα Κοινωνικής Οικονομίας της Γενικής Γραμματείας Επιχειρήσεων. Στη συνέχεια ιδρύονται δύο καινούριες Γενικές Γραμματείες, η Γενική Γραμματεία Κοινωνικών Υποθέσεων η οποία αναλαμβάνει τους φορείς, τα ιδρύματα, και η Γενική Γραμματεία Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας για τις Μικρές Επιχειρήσεις και τους συνεταιριστικούς οργανισμούς.⁴⁵

Το 1997 η Σύνοδος Κορυφής του Λουξεμβούργου, προσδίδει μια ισχυρή θέση και αναγνωρίζει την αξία της Κοινωνικής Οικονομίας για την απασχόληση και την κοινωνική ενότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ξεκινώντας το δοκιμαστικό πρόγραμμα «Τρίτο Σύστημα και Απασχόληση».⁴⁶ Επιπλέον στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, λειτουργεί το Intergroup για την Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, από το 1990. Σε αυτό, συμμετέχουν οι μεγαλύτεροι οργανισμοί εκπροσώπησης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μια σημαντική πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι η Αναφορά με τίτλο «Ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο για το Μέλλον», σε αυτό το πλαίσιο η Κοινωνική Οικονομία καθορίζεται το τρίτο στήριγμα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου.⁴⁷ Κατά αυτόν τον τρόπο η Κοινωνική Οικονομία συνεισφέρει στον εκδημοκρατισμό της αγοράς εργασίας, στην ένταξη και την κοινωνική ενίσχυση αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων, την προώθηση της επιχειρηματικής καινοτομίας σε τομείς με τους οποίους δεν ασχολούνταν η κερδοσκοπική επιχειρηματικότητα.⁴⁸

Από το 2009 και 2017, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα πραγματοποίησαν κάποιες δράσεις σε σχέση με την κοινωνική οικονομία και πιο συγκεκριμένα με τις κοινωνικές επιχειρήσεις οι οποίες εσωκλείονται στην πρώτη. Το 2011 παρατηρήθηκε ως κομβική χρονιά για την κοινωνική οικονομία και πιο συγκεκριμένα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Αυτό συνέβει όταν η Επιτροπή ξεκίνησε να εφαρμόζει την «Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Οικοδόμηση ενός οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας». Η Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελούνταν από

⁴⁵Στο ίδιο, 38.

⁴⁶Στο ίδιο, 38.

⁴⁷Στο ίδιο, 38.

⁴⁸Στο ίδιο, 39.

11 βασικές δράσεις. Ένας στόχος ήταν η βελτίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας χρηματοδότησης. Για να υπάρξει ανταπόκριση από τους ιδιώτες επενδυτές για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, δημιουργήθηκε ο κανονισμός 346/2013 σχετικά με τα Ευρωπαϊκά Ταμεία Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (ΕΤΚΕ), όπου θα διευκόλυνε και θα οριοθετούσε τις προϋποθέσεις και τους κανόνες.⁴⁹

Όσον αφορά τους δημόσιους πόρους, ο στόχος της «προώθησης της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας» μεταβιβάστηκε στο Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Κάτι το οποίο αποτελεί φλέγον ζήτημα είναι ότι δεν υπάρχει μέχρι σήμερα μια ευρωπαϊκή δημοσιονομική πολιτική ειδικά για την κοινωνική οικονομία.⁵⁰

Τα τελευταία επτά χρόνια, η πλειονότητα των ευρωπαϊκών χωρών έχει εστιάσει στην δημιουργία νομοθεσίας σχετικά με την κοινωνική οικονομία. Αυτή η νομοθεσία στοχεύει ώστε να θεσπιστούν νέοι νόμοι για την κοινωνική οικονομία, έχουν δημιουργηθεί σε χώρες όπως η Ισπανία κατά την χρονολογία 2011, η Πορτογαλία το 2013, η Ελλάδα τόσο το 2011 όσο και το 2016, η Γαλλία κατά τη χρονιά του 2014 και τη Ρουμανία το 2016. Έχουμε και κάποιες νομοθεσίες οι οποίες αφορούν τον τομέα της περιφέρειας τόσο στο Βέλγιο όσο και στην Ισπανία.⁵¹

Η κοινωνική οικονομία πλέον αποτυπώνεται ότι έχει σημαντικό ρόλο στην Ευρώπη στον οικονομικό τομέα. Πιο συγκεκριμένα οι εθελοντές στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας αριθμούν περί τους 82.800.000 το οποίο σε αντιστοιχία είναι 5,5 εκατομμύρια εργαζόμενοι που εργάζονται με πλήρες ωράριο, επιπλέον ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται σε συνεταιρισμούς, ταμεία αλληλασφάλισης και αντίστοιχους φορείς είναι 232 εκατομμύρια, καθώς και οι φορείς και οι επιχειρήσεις είναι στα 2,8 εκατομμύρια, μεγάλης σημασίας είναι και ο αριθμός που αντιπροσωπεύει τους αμειβόμενους εργαζόμενους στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας που φθάνει τα 13,6 εκατομμύρια, τέλος στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας συμπεριλαμβάνονται 19,1 εκατομμύρια εργαζομένων είτε είναι σε καθεστώς αμειβόμενης εργασίας είτε όχι.⁵² Όπως αναφέρθηκε και παράπανω η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας διαφέρει ανά χώρα στην Ε.Ε. Επομένως παρατηρούμε ότι στον τομέα

⁴⁹CIRIEC-International, Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Εκδόσεις της ΕΕ: 2017). 20-21.

⁵⁰Στο ίδιο, 22.

⁵¹Στο ίδιο, 22.

⁵² Στο ίδιο, 29.

της κοινωνικής οικονομίας στην Ιταλία, τη Γαλλία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, εργάζονται ποσοστιαία το 9% με 10% του πληθυσμού ένα ικανοποιητικό ποσοστό, ενώ σε άλλες χώρες το ποσοστό παραμένει εξαιρετικά χαμηλό στο 2% καθώς ακόμα ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας δεν έχει ανπτυχθεί το ίδιο, παραδείγματα τέτοιων χωρών είναι η Σλοβενία, η Μάλτα, η Λιθουανία, η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Κροατία και η Κύπρος.⁵³

Η κοινωνική οικονομία σύμφωνα με τους **στόχους της Λισσαβόνας** θεωρείται ότι έχει καίριο ρόλο διότι έχει την πρόθεση να δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας ρυθμίζοντας με αυτόν τον τρόπο τις δυσλειτουργίες στον τομέα της αγοράς εργασίας, προωθεί την γυναικεία εργασία καθώς ενδυναμώνει τις γυναίκες με κοινωνικές παροχές που τις βοηθούν,εστιάζει στον ιδιωτικό τομέα και τέλος πυροδοτεί την κοινωνική δράση και σύμπραξη στα κοινωνικά γεγονότα.⁵⁴ Υπάρχει κομβικής σημασίας συσχέτιση της κοινωνικής οικονομίας με τις πολιτικές απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης. Επιπλέον η δράση της κοινωνικής οικονομίας συνδέεται έντονα με την επανένταξη των ευπαθών ομάδων στο πεδίο της εργασίας και γενικότερα την δημιουργία ποιοτικών θέσεων εργασίας.⁵⁵

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για να επιτύχει βέλτιωση στα επίπεδα της αγοράς και της καινοτομίας, ανέπτυξε τις συστάδες (clusters) όπου θεωρείται ως ένας επιχειρηματικός συνεργατικός σχηματισμός που προωθεί την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα.⁵⁶ Τον Ιανουάριο του 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημιούργησε το Ευρωπαϊκό Μνημόνιο για τις συστάδες εστιάζοντας στην υλοποίηση πολιτικών που αφορούν τις σχέσεις επιστήμης και βιομηχανίας καθώς και σε τοπικές συνεργασίες και στην καινοτομία.⁵⁷ Φαίνεται ότι για να λειτουργούν με επιτυχία οι συστάδες εξαρτάται αρκετά την τοπική αγορά καθώς το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των Συστάδων έχει αποτυπώσει 2.000 τοπικές συμπράξεις και περίπου το 38% του εργατικού δυναμικού εργάζεται σε επιχειρήσεις τοπικών συμπράξεων.⁵⁸ Επιπλέον λόγω των δυσκολιών στην ευρωπαϊκή αγορά έχουν δημιουργεί τέσσερις άξονες για να προωθηθεί η σύμπραξη στην αγορά: η ανάπτυξη διεθνικών συνεργασιών, η μεταρρύθμιση

⁵³ Στο ίδιο, 29.

⁵⁴ Σοφία Αδάμ και Χρίστος Παπαθεοδώρου, *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση* (Αθήνα: Μελέτες / 8. Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, 2010) 26.

⁵⁵ Στο ίδιο, 27.

⁵⁶ Ιωάννης Νασιούλας, «Κοινωνική Οικονομία: Θεωρία, Εμπειρίες και Προοπτικές», επιμ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώργιας, *Η Κοινωνική Οικονομία στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής* (Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις / Δοκίμιο 20, 2013) 119.

⁵⁷ Στο ίδιο, 119.

⁵⁸ Στο ίδιο, 119.

των εθνικών πολιτικών για τις συμπράξεις, η υποστήριξη της αριστείας στις ήδη υπάρχουσες συστάδες και η συμμετοχή μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων σε συμπράξεις.⁵⁹

Μια πολιτική η οποία έχει κυρίαρχο ρόλο για την Κοινωνική Οικονομία είναι η *Πρωτοβουλία για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις* η οποία υλοποιείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.⁶⁰ Το 2011 όπου ξεκίνησε η υλοποίηση αυτής της πρωτοβουλίας τέθηκαν δύο στόχοι, πρώτον η καθιέρωση ενός βραχυπρόθεσμου σχεδίου δράσεων για να υποστηριχθεί η ανέλιξη τόσο των κοινωνικών επιχειρήσεων όσο και της κοινωνικής οικονομίας και δεύτερον να ξεκινήσει μια συζήτηση για την πόρεια τους μελλοντικά σε μεσομακροπρόθεσμο χρόνο. Όλα τα παραπάνω αποσκοπούν σε μια κοινωνική οικονομία όπου μπορεί να στέκεται ανταγωνιστικά στην αγορά και στην ανάγκη η αγορά να κινείται πλέον σε πλαίσια όπου θα υπάρχει σεβασμός και ηθική στην απασχόληση.⁶¹

Η Κοινωνική Οικονομία λειτουργεί ως αρωγός του έργου Στρατηγική «Ευρώπη 2020» το οποίο ανέπτυξε η Ευρωπαϊκή Ένωση και έχει ως στόχους, πρώτον την ενδυνάμωση της απασχόλησης, δεύτερον την μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης, τρίτον την πρόοδο της έρευνας και της κοινοτομίας, τέταρτον την εγγύηση για τη μείωση της φτώχειας και μετέπειτα την κοινωνική ένταξη και πέμπτον την δημιουργία και ανάπτυξη πολιτικών για το κλίμα και την ενέργεια.⁶² Για να είναι βιώσιμη αυτή η πρωτοβουλία, οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα κράτη-μέλη πρέπει να συνεργαστούν υλοποιώντας επτά δράσεις⁶³:

- Καινοτομία
- Απασχόληση
- Νεολαία
- Ψηφιακή Οικονομία
- Φτώχεια
- Βιομηχανική Πολιτική
- Βέλτιστη Αξιοποίηση των Πόρων

Για την πραγματοποίηση της Πρωτοβουλίας που αναφέρθηκε πιο πάνω, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θέσπισε την Ομάδα Εμπειρογνομόνων για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

⁵⁹ Στο ίδιο, 119-120.

⁶⁰ Στο ίδιο, 120.

⁶¹ Στο ίδιο, 120.

⁶² Στο ίδιο, 117.

⁶³ Στο ίδιο, 117.

(GECES, Group of Experts on Social Entrepreneurship). Η ομάδα αυτή απαρτίζεται από άτομα τα οποία εκπροσωπούν τοπικές αυτοδιοικήσεις, οργανισμούς κοινωνικής επιχειρηματικότητας, κράτη μέλη, τον τραπεζικό τομέα, καθώς και άτομα από τον τομέα της έρευνας και ακαδημαϊκούς, με στόχο να παρέχουν συμβουλές στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχετικά με τις δυνατότητες ανάπτυξης αλλά και υλοποίησης μέτρων για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Η διάρκεια της δράσης τους ήταν από το 2012 μέχρι το 2017.⁶⁴

Μια ακόμη δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι το Πρόγραμμα για την Κοινωνική Αλλαγή και Καινοτομία. Αυτό το πρόγραμμα στοχεύει στην κοινωνική πολιτική και στην απασχόληση. Στοχεύει να ανταπεξέλθει με λειτουργικές λύσεις στην οικονομική κρίση που πλήττει περισσότερο την νότια Ευρώπη, επόμενως στο επίκεντρο βρίσκονται θέματα κοινωνικά, οικονομικά και θεσμικά.⁶⁵

Επιπλέον το Ευρωπαϊκό Ταμείο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ήταν καθοριστικής σημασίας γιατί οι επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας αντιμετωπίζουν προβλήματα με τις χρηματοδοτικές τους πηγές.⁶⁶ Επομένως το Ευρωπαϊκό Ταμείο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας αποτελεί τον θεσμό για την δυνατότητα ρευστότητας ιδιαίτερα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.⁶⁷

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε κάποιους πίνακες οι οποίοι αφορούν την αμειβόμενη απασχόληση σε συνεταιρισμούς, ταμεία αλληλασφάλισης, ενώσεις, ιδρύματα και συναφείς φορείς στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τέλος έναν συγκριτικό πίνακα με την εξέλιξη της αμειβόμενης απασχόλησης στην κοινωνική οικονομία της Ευρώπης.

⁶⁴ Στο ίδιο, 124.

⁶⁵ Στο ίδιο, 131.

⁶⁶ Στο ίδιο, 133.

⁶⁷ Στο ίδιο, 133.

Αναδημοσίευση από το *Recent evolutions of the Social Economy in the European Union* από CIRIEC-International, 2017, Πίνακας 7.1., σ.68. © European Union.

Αμειβόμενη απασχόληση σε συνεταιρισμούς, ταμεία αλληλασφάλισης, ενώσεις, ιδρύματα και συναφείς φορείς. Ευρωπαϊκή Ένωση (2014-15)

Χώρα	Συνεταιρισμοί και συναφείς φορείς	Ταμεία αλληλασφάλισης	Ενώσεις & Ιδρύματα	Σύνολο
Αυστρία	70.474	1.576	236.000	308.050
Βέλγιο	23.904	17.211	362.806	403.921
Βουλγαρία	53.841	1.169	27.040	82.050
Κροατία	2.744	2.123	10.981	15.848
Κύπρος	3.078	(μ.δ.)	3.906	6.984
Τσεχική Δ.	50.310	5.368	107.243	162.921
Δανία	49.552	4.328	105.081	158.961
Εσθονία	9.850	186	28.000	38.036
Φινλανδία	93.511	6.594	82.000	182.105
Γαλλία	308.532	136.723	1.927.557	2.372.812
Γερμανία	860.000	102.119	1.673.861	2.635.980
Ελλάδα	14.983	1.533	101.000	117.516
Ουγγαρία	85.682	6.948	142.117	234.747
Ιρλανδία	39.935	455	54.757	95.147
Ιταλία	1.267.603	20.531	635.611	1.923.745
Λετονία	440	373	18.528	19.341
Λιθουανία	7.000	332	(μ.δ.)	7.332
Λουξεμβούργο	2.941	406	21.998	25.345
Μάλτα	768	209	1.427	2.404
Κάτω Χώρες	126.797	2.860	669.121	798.778
Πολωνία	235.200	1.900	128.800	365.900
Πορτογαλία	24.316	4.896	186.751	215.963
Ρουμανία	31.573	5.038	99.774	136.385
Σλοβακία	23.799	2.212	25.600	51.611
Σλοβενία	3.059	319	7.332	10.710
Ισπανία	528.000	2.360	828.041	1.358.401
Σουηδία	57.516	13.908	124.408	195.832
Ηνωμένο Βασίλειο	222.785	65.925	1.406.000	1.694.710
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-28	4.198.193	407.602	9.015.740	13.621.535

Πηγή: CIRIEC/EOKE

Αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική Αμειβόμενη απασχόληση Ευρωπαϊκή Ένωση (2014-15)

Χώρα	Απασχόληση στην ΚΟ (Α)	Συνολική απασχόληση* (Β)	% Α / Β
Αυστρία	308.050	4.068.000	7,6%
Βέλγιο	403.921	4.499.000	9,0%
Βουλγαρία	82.050	2.974.000	2,8%
Κροατία	15.848	1.559.000	1,0%
Κύπρος	6.984	350.000	2,0%
Τσεχική Δ.	162.921	4.934.000	3,3%
Δανία	158.961	2.678.000	5,9%
Εσθονία	38.036	613.000	6,2%
Φινλανδία	182.105	2.368.000	7,7%
Γαλλία	2.372.812	26.118.000	9,1%
Γερμανία	2.635.980	39.176.000	6,7%
Ελλάδα	117.516	3.548.000	3,3%
Ουγγαρία	234.747	4.176.000	5,6%
Ιρλανδία	95.147	1.899.000	5,0%
Ιταλία	1.923.745	21.973.000	8,8%
Λετονία	19.341	868.000	2,2%
Λιθουανία	7.332	1.301.000	0,6%
Λουξεμβούργο	25.345	255.000	9,9%
Μάλτα	2.404	182.000	1,3%
Κάτω Χώρες	798.778	8.115.000	9,8%
Πολωνία	365.900	15.812.000	2,3%
Πορτογαλία	215.963	4.309.000	5,0%
Ρουμανία	136.385	8.235.000	1,7%
Σλοβακία	51.611	2.405.000	2,1%
Σλοβενία	10.710	902.000	1,2%
Ισπανία	1.358.401	17.717.000	7,7%
Σουηδία	195.832	4.660.000	4,2%
Ηνωμένο Βασίλειο	1.694.710	30.028.000	5,6%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-28	13.621.535	215.722.000	6,3%

*CIRIEC/EOKE * Αμειβόμενη απασχόληση, ηλικίες μεταξύ 15 και 65 ετών, Eurostat, 2015*

Εξέλιξη της αμειβόμενης απασχόλησης στην κοινωνική οικονομία της Ευρώπης

Χώρα	Απασχόληση στην κοινωνική οικονομία			Δ% 2010-2015
	2002/2003	2009/2010	2014/2015	
Αυστρία	260.145	233.528	308.050	31,9%
Βέλγιο	279.611	462.541	403.921	-12,7%
Βουλγαρία	(μ.δ.)	121.300	82.050	-32,4%
Κροατία	(μ.δ.)	9.084	15.848	74,5%
Κύπρος	4.491	5.067	6.984	37,8%
Τσεχική Δ.	165.221	160.086	162.921	1,8%
Δανία	160.764	195.486	158.961	-18,7%
Εσθονία	23.250	37.850	38.036	0,5%
Φινλανδία	175.397	187.200	182.105	-2,7%
Γαλλία	1.985.150	2.318.544	2.372.812	2,3%
Γερμανία	2.031.837	2.458.584	2.635.980	7,2%
Ελλάδα	69.834	117.123	117.516	0,3%
Ουγγαρία	75.669	178.210	234.747	31,7%
Ιρλανδία	155.306	98.735	95.147	-3,6%
Ιταλία	1.336.413	2.228.010	1.923.745	-13,7%
Λετονία	300	440	19.341	(μ.σ.)
Λιθουανία	7.700	8.971	7.332	-18,3%
Λουξεμβούργο	7.248	16.114	25.345	57,3%
Μάλτα	238	1.677	2.404	43,4%
Κάτω Χώρες	772.110	856.054	798.778	-6,7%
Πολωνία	529.179	592.800	365.900	-38,3%
Πορτογαλία	210.950	251.098	215.963	-14,0%
Ρουμανία	(μ.δ.)	163.354	136.385	-16,5%
Σλοβακία	98.212	44.906	51.611	14,9%
Σλοβενία	4.671	7.094	10.710	51,0%
Ισπανία	872.214	1.243.153	1.358.401	9,3%
Σουηδία	205.697	507.209	195.832	-61,4%
Ηνωμένο Βασίλειο	1.711.276	1.633.000	1.694.710	3,8%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-28	11.142.883	14.137.218	13.621.535	-3,6%

(μ.δ.) μη διαθέσιμο, (μ.σ.) μη σχετικό

Πηγή: CIRIEC/EOKE

Κεφάλαιο 3. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία έχει στις ρίζες της στο παρελθόν, διάφοροι φορείς έχουν επιτελέσει το έργο τους άλλωτε με επιτυχία άλλωτε όχι με τόσο. Κάποιοι από αυτούς τους φορείς είναι οι συνεταιρισμοί, τα ιδρύματα, οι αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί. Όμως μέχρι και την περίοδο της νομισματικής κρίσης το 2009 όπου τέθηκε και η ανάγκη, δεν είχε υπάρξει κάποια θεσμική και νομική οριοθέτηση για την κοινωνική οικονομία. Το μόνο που είχε υπάρξει ήταν με τον νόμο 2716/1999 η θεσμοθέτηση των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) ως νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου περιορισμένης ευθύνης.⁶⁸ Οι οποίοι εκτελούσαν σοβαρό έργο ως προς την κοινωνική και οικονομική ένταξη αλλά και την ενσωμάτωση ατόμων στην αγορά εργασίας όπου μπορεί να παρουσίαζαν ψυχοκοινωνικά θέματα. Με αφορμή τις συνθήκες που επικράτησαν λόγω της κρίσης του 2009 και την αδυναμία του κράτους να καλύψει επαρκώς όλες τις ανάγκες των πολιτών, η κοινωνική οικονομία έδωσε την λύση. Κατά αυτόν τον τρόπο λοιπόν η κοινωνική οικονομία δρούσε ώστε να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας.

Η πρώτη νομοθετική πρωτοβουλία για την κοινωνική οικονομία έλαβε χώρα το 2011, όπου ψηφίστηκε ο νόμος 4019/2011 «Περί Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και άλλες διατάξεις». Δόθηκε και ένας ορισμός της κοινωνικής οικονομίας σύμφωνα με τον οποίο, η κοινωνική οικονομία βασίζεται σε δράσεις που έχουν κοινωνικό, οικονομικό και επιχειρηματικό χαρακτήρα, με κύριο στόχο το κοινό καλό των πολιτών. Τις παραπάνω δράσεις τις πραγματοποιούν νομικά πρόσωπα.⁶⁹ Ο παραπάνω ορισμός δεν ακολουθούσε τα πρότυπα που είχαν ορισθεί για την κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη.

Μια πρώτη αδυναμία του νόμου ήταν ότι ούτε όριζε αλλά ούτε οριοθετούσε την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα ούτε τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας.⁷⁰ Εν αντιθέσει όριζε έννοιες όπως η «Ένταξη», οι «Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού». Όσον αφορά τις ευπαθείς ομάδες τις χώριζε σε δύο κατηγορίες στις ενάλωτες ομάδες πληθυσμού όπου εκεί

⁶⁸ Ν. Αποστολόπουλος, Ζ. Δερμάτης & Π. Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*. (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2020) 168-169.

⁶⁹ Στο ίδιο, 169-170.

⁷⁰ Στο ίδιο, 170.

εντάσσονταν άτομα τα οποία έχουν σωματικά ή ψυχικά προβλήματα, άτομα με παραβατική συμπεριφορά, πιο συγκεκριμένα άτομα με νοητική ψυχική ή σωματική στέρηση, φυλακισμένους ή αποφυλακισμένους.⁷¹ Στη δεύτερη κατηγορία όπου είναι οι *ειδικές ομάδες πληθυσμού* τοποθετούνται όσοι αντιμετωπίζουν προβλήματα στην ένταξη τους στην αγορά εργασίας λόγω κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών παραγόντων.⁷²

Μια δεύτερη αδυναμία του νόμου ήταν ότι με βάση την παρακάτω διάκριση που θα αποτυπώσουμε, δεν συμπεριλαμβάνονται όλες οι κατηγορίες των φορέων της κοινωνικής οικονομίας όπως συνέβαινε σε άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπήρξε γενικότερα η τάση να ταυτίζεται η κοινωνική οικονομία με τους συνεταιρισμούς.

Ως φορέας της κοινωνικής οικονομίας ο νόμος όριζε την Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.) όπου διέκρινε και τρεις κατηγορίες κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, πρώτον τις **Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης** οι οποίες αφορούν την οικονομική, κοινωνική και επαγγελματική πτυχή σε άτομα τα οποία είναι ευάλωτες πληθυσμιακά ομάδες και σε αυτή τη κατηγορία εντάχθηκαν και οι *Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης* (Κοι.Σ.Π.Ε.).⁷³ Δεύτερες είναι οι **Κοινωνικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας** όπου περιελάμβανε επιχειρήσεις όπου οι δράσεις τους είχαν προνοιακό χαρακτήρα ώστε να παράγουν και να διαθέσουν υπηρεσίες και προϊόντα σε άτομα με αναπηρίες, σε ηλικιωμένους, σε βρέφη κ.ά.⁷⁴ Τρίτες είναι οι **Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού**, σε αυτήν την περίπτωση προώθησαν την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών οι οποίες είχαν συλλογικό συμφέρον ώστε να ενισχυθεί η τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση και να υποστηριχθεί η απασχόληση.⁷⁵

Ένα χρόνο με την ψήφιση του νόμου 4010/2011 για την κοινωνική οικονομία, ανεξάρτητα από τον νόμο λειτουργούσαν: 7.197 κοινωνικοί συνεταιρισμοί όπου σε αυτούς εργάζονταν 14.983 άτομα και είχαν ως μέλη 1.052.785, επιπλέον 50.600 ενώσεις και ιδρύματα και μη κερδοσκοπικοί φορείς όπου είχαν 1.500.000 μέλη και εργάζονταν σε αυτούς 101.000 άτομα και 11 ταμεία ασφάλισης τα οποία είχαν 180.000 μέλη και 1.140 εργαζομένους. Τέλος, όσον αφορά τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς λειτουργούσαν 6.372

⁷¹Στο ίδιο, 170.

⁷²Στο ίδιο, 170.

⁷³Στο ίδιο, 171.

⁷⁴Στο ίδιο, 171.

⁷⁵ Στο ίδιο,171.

αγροτικοί συνεταιρισμοί, 25 συνεταιριστικές τράπεζες, 130 αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί γυναικών, 16 συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης, 7 συνεταιρισμοί αμοιβαίας ασφάλισης όπου σε αυτόν τον χώρο λειτουργούσαν 4 ταμεία αλληλοβοήθειας και 7 ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης.⁷⁶

Το 2016 ψηφίστηκε νέος νόμος για την κοινωνική οικονομία λόγω των αδυναμιών του προηγούμενου νόμου. Ο νέος νόμος ήταν ο 4430/2016 «*περί Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και ανάπτυξης των φορέων της και άλλες διατάξεις*», με αυτόν τον νέο νόμο επιδίωκαν να οριοθετηθούν και να οριστούν καλύτερα οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας, να γίνουν πιο απλοικές οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και να υπάρξουν νέοι θεσμοί στήριξης της κοινωνικής οικονομίας.⁷⁷ Με αφορμή τον νέο νόμο υπάρχει και ένας καινούριος ορισμός της κοινωνικής οικονομίας, όπου η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία δραστηριοποιείται σε κομβικούς οικονομικούς τομείς της κοινωνίας όπως είναι η διανομή, η παραγωγή και η κατανάλωση όπου διαπνέονται από ένα δημοκρατικό αλληλέγγυο συνεργατικό πνεύμα τόσο ατομικά όσο και περιβαλλοντικά.⁷⁸ Από την θέσπιση του νέου νόμου δημιουργήθηκαν καινούριες δομές στήριξης της κοινωνικής οικονομίας όπως η Εθνική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, η Συντονιστική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.⁷⁹

Βέβαια και αυτός ο νόμος είχε τις αδυναμίες του, όπως ότι δεν υπήρξε ορισμός της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και των κοινωνικών συνεταιρισμών. Επιπλέον ενώ παρέιχε χρηματοδοτικά εργαλεία ώστε να στηριχθεί το έργο της ΚΑΛΟ (Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία), δεν είχαν μεριμνήσει για τη βιωσιμότητα των φορέων και για ένα εννιαίο σχέδιο συνεργασίας της ΚΑΛΟ με την τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση.⁸⁰ Επιπλέον τις αντιρρήσεις τους για τον νόμο αυτό και για το κατά πόσο προωθεί τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας, εξέφρασαν διεθνείς φορείς όπως ο Διεθνής Οργανισμός Βιομηχανικών και Υπηρεσιακών Συνεταιρισμών (CICOPA) και η Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Βιομηχανικών και Συνεταιριστικών Υπηρεσιών (CECOP).⁸¹

⁷⁶ Στο ίδιο, 172.

⁷⁷ Στο ίδιο, 173.

⁷⁸ Στο ίδιο, 173.

⁷⁹ Στο ίδιο, 173.

⁸⁰ Στο ίδιο, 174.

⁸¹ Στο ίδιο, 174.

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας σύμφωνα με τον νόμο 4430/2016 ⁸²:

- Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης
- Οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων
- Οι Αστικοί Συνεταιρισμοί και Εταιρείες, αρκεί να πληρούν κάποιες προϋποθέσεις όπως να δρουν για το συλλογικό και κοινωνικό σκοπό, να λειτουργούν δημοκρατικά, να συνεργάζονται και με άλλους φορείς ΚΑΛΟ ώστε να αυξάνουν την ωφέλεια των δραστηριοτήτων τους.
- Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις οι οποίες διακρίνονται σε δυο κατηγορίες, σε **Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης** όπου το ένα τμήμα σε αυτές ασχολείται με τις ευάλωτες ομάδες και την ενσωμάτωση τους στην κοινωνική και οικονομική διάσταση της κοινωνίας και το άλλο τμήμα το οποίο ασχολείται με τις ειδικές ομάδες που αφορούν διαφορετικές πληθυσμιακές κατηγορίες και επιδιώκουν την ενταξή τους. Η δεύτερη κατηγορία αφορά τις **Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας** όπου προσφέρουν παρόχες και υπηρεσίες γενικού ενδιαφέροντος.

Το Μητρώο ΚΑΛΟ που είχε δημιουργηθεί με τον προηγούμενο νόμο του 2011 καταργήθηκε και στην θέση του δημιουργήθηκε το **Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας**. Με βάση αυτό το μητρώο έγινε ένας διαχωρισμός σε δυο ξεχωριστά Μητρώα: ⁸³

- Το Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, στο οποίο ανήκαν οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, οι συνεταιρισμοί εργαζομένων και κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης.
- Το Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, στο οποίο ανήκαν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, οι αστικοί συνεταιρισμοί, οι αστικές εταιρείες και άλλες νομικές μορφές.

Με βάση αυτόν τον νόμο ασκήθηκαν και μια σειρά μέτρων ώστε να υποστηρηχθεί η κοινωνική οικονομία. Έτσι λοιπόν υπήρχε πρόσβαση για χρηματοδότηση στο Ταμείο της Κοινωνικής Οικονομίας και στο Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης. Δινόταν λοιπόν η δυνατότητα σε φορείς της ΚΑΛΟ να εντάσσονται σε προγράμματα

⁸² Στο ίδιο, 175.

⁸³ Στο ίδιο, 177-178.

επιχειρηματικής δράσης και σε προγράμματα του ΟΑΕΔ εφόσον είχαν επιχειρηματική δράση.⁸⁴ Επιπλέον μπορούσε η τοπική και περιφερειακή διοίκηση να παρέχει κινητή ή ακίνητη περιουσία στους φορείς της ΚΑΛΟ ώστε να τα αξιοποιήσουν προς όφελος των πολιτών. Εκτός από τα παραπάνω ο νόμος 4430/2016 δημιούργησε και φορολογικές και ασφαλιστικές προτάσεις ως προς τους φορείς ΚΑΛΟ:⁸⁵

1. Οι Κοιν.Σ.Επ. και οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων δεν ήταν έπρεπε να κατάβαλλουν τέλος επιτηδεύματος για πέντε χρόνια από την έναρξη λειτουργίας τους. Επιπλέον για τα πέντε επόμενα χρόνια μπορούσαν να καταβάλλουν ένα συγκεκριμένο ποσό κάθε χρόνο όσον αφορά το τέλος επιτηδεύματος.
2. Έδωσε πλήρη απαλλαγή στις Κοιν.Σ.Επ. από το να καταβάλλουν φόρο εισοδήματος.
3. Οι εργαζόμενοι και μέλη των Συνεταιρισμών μπορούσαν να ασφαίζονται στον ΟΑΕΕ(Οργανισμός Ασφάλισης Ελευθέρων Επαγγελματιών).
4. Οι ευάλωτες ομάδες που εργάζονταν σε Συναιτερισμούς Εργαζομένων και σε Κοιν.Σ.Επ. δεν έχασαν τις παροχές και τα επιδόματα τους.

Θέλοντας να εξετάσουμε την γεωγραφική κατανομή των φορέων της ΚΑΛΟ, αρχικά θα παρατηρήσουμε ότι οι περισσότεροι φορείς είναι κατανεμημένοι στις μεγάλες πόλεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Στην Αττική για παράδειγμα είναι συγκεντρωμένο μεγάλο ποσοστό της ΚΑΛΟ ενώ σε απομακρυσμένες περιοχές όπως η Μακεδονία παρατηρούμε πολύ μικρό ποσοστό. Εάν θέλουμε να το αποτυπώσουμε με νούμερα το 2017 στην Περιφέρεια Αττικής λειτουργούσαν 268 φορείς ΚΑΛΟ (43%), στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας λειτουργούσαν 82 φορείς ΚΑΛΟ (13%), στην Περιφέρεια Κρήτης λειτουργούσαν 44 φορείς ΚΑΛΟ (7%) και το ίδιο συνέβαινε και στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης υπήρχαν 34 φορείς ΚΑΛΟ (5%), στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας ήταν 7 φορείς ΚΑΛΟ (1%), στην Περιφέρεια Πελοποννήσου 43 φορείς ΚΑΛΟ (7%), στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας οι φορείς ήταν 29 (5%), στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας ήταν 21 φορείς ΚΑΛΟ (3%), στην Περιφέρεια Ηπείρου 11 φορείς ΚΑΛΟ (2%), στην Περιφέρεια Νοτιού Αιγαίου 26 φορείς ΚΑΛΟ (4%), στην Περιφέρεια Ιονίου 11 φορείς ΚΑΛΟ (2%), στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου ήταν 6 φορείς ΚΑΛΟ (1%).⁸⁶ Όμως εάν σκεφτούμε την αναλογία του πληθυσμού για παράδειγμα στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και στην Περιφέρεια Αττικής όπου

⁸⁴ Στο ίδιο, 179-180.

⁸⁵ Στο ίδιο, 179-180.

⁸⁶ Στο ίδιο, 180-181.

συγκεντρώνουν μεγάλο πληθυσμό επομένως περισσότερους φορείς ΚΑΛΟ, θα μπορούσε να μην ισχύει εάν αναλογιστούμε κάποιες περιφέρειες απομακρυσμένων νησιών όπου μπορούν να βσίνται στην πρώτη θέση φορέων της ΚΑΛΟ. ⁸⁷

Όσον αφορά τους τομείς που εστιάζουν οι φορείς ΚΑΛΟ θα λέγαμε ότι είναι περισσότερο σε **υπηρεσίες εστίασης**, μετέπειτα ακολουθεί η **εκπαίδευση** με ποσοστό φορέων στο 10%, οι **δραστηριότητες οργανώσεων** με ποσοστό 8%, το **λιανικό εμπόριο** με ποσοστό 7%, οι **δημιουργικές δραστηριότητες** με ποσοστό 6% και το **χονδρικό εμπόριο** με ποσοστό 6%.⁸⁸

Ο καινούριος νόμος 4430/2016 είχε προβλέψει και είχε ορίσει την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης όλες οι δράσεις οικονομικού πλαισίου έχουν ως στόχο τη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος καθώς και την ίση αντιμετώπιση των φίλων δίνοντας έμφαση στο πολύ πολυπολιτισμικό στοιχείο όσο και στην εύρυθμη επαφή μεταξύ γενεών. Τέλος εξετάζουν στο τοπικό στοιχείο της κάθε κοινωνίας το οποίο είναι μοναδικό.⁸⁹ Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία συνδέεται με την βιώσιμη ανάπτυξη και δραστηριοποιείται σε μια σειρά από ενέργειες όπως την γενικότερη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, την υποστήριξη της τοπικής και περιφερειακής αγροτοκτηνοτροφίας όπου θα δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στις σχέσεις μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών, να δίνεται έμφαση περισσότερο σε τοπικές παραδοσιακές ποικιλίες προϊόντων, η παραγωγή ενέργειας να βασίζεται σε ανανεώσιμες πηγές, η χρησιμοποίηση της μεθόδου της ανακύκλωσης από όλους τους πολίτες, η προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού. ⁹⁰

Για να μπορέσουν να είναι βιώσιμοι οι φορείς ΚΑΛΟ έπρεπε να έχει μεριμνήσει η κυβέρνηση και ο καινούριος νόμος για τις απαραίτητες χρηματοδοτήσεις. Ήδη από τον προηγούμενο νόμο είχαν μεριμνήσει για την δημιουργία του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας το οποίο όμως μέχρι και την ψήφιση του νόμου 2016 δεν είχε παράγει κάποιο έργο. Για αυτόν τον λόγο με τον καινούριο νόμο έλαβε δράση το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας το οποίο ήταν υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Λογω του ότι το παραπάνω εγχείρημα θα απαιτούσε χρόνο δημιουργήθηκε προσωρινά Ταμείο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας

⁸⁷ Στο ίδιο,180-181.

⁸⁸ Στο ίδιο, 181.

⁸⁹ Στο ίδιο, 187.

⁹⁰ Στο ίδιο, 187-188.

Οικονομίας υπό τον έλεγχο της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Ως πηγές χρηματοδότησης από το 2011 και μετά ήταν οι δημόσιες πηγές χρηματοδότησης, οι ευρωπαϊκές, η επιχειρηματική φιλανθρωπία και ο τραπεζικός δανεισμός.⁹¹

Το πρόγραμμα ΕΣΠΑ 2014-2020 υπήρξε σημαντικός παράγοντας στήριξης για την ΚΑΛΟ. Ήταν το μόνο πρόγραμμα που βοήθησε τόσο ουσιαστικά μετά την ψήφιση των δυο νόμων που αφορούσαν την Κοινωνική Οικονομία, το πρόγραμμα αυτό αφορούσε δυο φάσεις.

Η πρώτη φάση αφορούσε την χρηματοδότηση και την ίδρυση και λειτουργία 89 Κέντρων Στήριξης Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, αυτό θα συνέβαινε σε διάφορα μέρη της Ελλάδας με κεντρικό άξονα την θεσμοθέτηση φορέων που θα ενημερώνουν τους πολίτες και τους εν δυνάμει κοινωνικούς επιχειρηματίες της ΚΑΛΟ παρέχοντας συμβουλευτικές υπηρεσίες για θέματα που αφορούν την ΚΑΛΟ όπως χρηματοδοτήσεις, την λειτουργία κ.ά. Πιο συγκεκριμένα υπήρχαν δυο κατηγορίες δράσεων ⁹²:

- Η πρώτη αφορούσε την ενημέρωση για την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της και είχε ως στόχο υποψήφιους επιχειρηματίες ΚΑΛΟ ή και ομάδες κοινωνικών επιχειρηματιών ΚΑΛΟ. Πιο συγκεκριμένα ενημέρωνει για τις χρηματοδοτήσεις, το θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο αλλά οργανώνει και δράσεις και ημερίδες για να προβληθεί η ΚΑΛΟ και οι φορείς της.
- Η δεύτερη αφορούσε τις συμβουλευτικές υπηρεσίες για αυτούς που εργάζονταν ήδη σε φορέα της ΚΑΛΟ και όχι μόνο σε εκείνους που ενδιαφέρονταν να ιδρύσουν κάποιον.

Όλες οι χρηματοδοτήσεις της πρώτης φάσης αφορούσαν έξοδα για την προβολή, για εξοπλισμό, για μετακινήσεις, λειτουργικά έξοδα. Οι πόροι προήλθαν από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση.

Η δεύτερη φάση υποστήριξης της ΚΑΛΟ, αφορούσε τη δημιουργία στην περιφέρεια της Ένωσης Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας με στόχο την οργάνωση της περιφέρειας σε συνεργασία με κέντρα έρευνας κλπ ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη επικέντρωση στις κοινωνικές ανάγκες. Επιπλέον υπήρξε ενημέρωση και συνεργασία μεταξύ υπηρεσιών της τοπικής και περιφερειακής διοίκησης, δημόσιων υπηρεσιών, του ΟΑΕΔ ώστε να βοηθηθούν οι φορείς της ΚΑΛΟ στην αρχή της δημιουργίας τους αλλά και μετέπειτα σε

⁹¹ Στο ίδιο, 186.

⁹² Στο ίδιο, 189.

ότι προβλήματα παρουσιάζονταν. Η οικονομική στήριξη σε αυτήν την φάση προερχόταν από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρωπίνου Δυναμικού Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση και από δεκατρία Περιφερειακά Επιχειρηματικά Προγράμματα (ΠΕΠ).⁹³

Σαφώς το μέρος των επιχορηγήσεων είχε πολύ σημαντικό ρόλο και με βάση το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ 2014-2020, υπήρξε διαχωρισμός σε δυο σκέλη στις χρηματοδοτήσεις, πρώτον στις επιχορηγήσεις των ήδη υπάρχοντων φορέων της ΚΑΛΟ και στις επιχορηγήσεις των νέων φορέων ΚΑΛΟ, όπου σε αυτήν την περίπτωση οι χρηματοδοτήσεις γίνονταν μόνο από τα δεκατρία ΠΕΠ.⁹⁴

Όσον αφορά τους φορείς της ΚΑΛΟ και την απόδοση των εσόδων τους δηλαδή τον κύκλο εργασιών τους παρατηρούμε ότι υπήρξε μια αύξηση καθώς το 2013 βρίσκονταν στα 595.000 ευρώ και το 2017 στα 31.885.262 ευρώ.⁹⁵ Βέβαια αυτή η αύξηση δεν κατανέμεται ομοιόμορφα καθώς οφείλεται κυρίως στον τριτογενή τομέα. Οι φορείς που συγκεντρώναν τα μεγαλύτερα ποσά αφορούσαν τις Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας. Επιπλέον το 2017 τον μεγαλύτερο κύκλο εργασιών δηλαδή το 50% προερχόταν από φορείς στην Αττική, ύστερα ακολούθουσε η Περιοφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και τα μικρότερα ποσοστά συγκεντρώνονταν στην Πελοπόννησο και την Δυτική Μακεδονία.⁹⁶

Για να μπορέσει η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία να αναγνωριστεί και από τους πολίτες και να προβληθεί ώστε να αναδειχθεί ο ρόλος της και η προσφορά της, έπρεπε να διοργανωθούν κάποιες εκθέσεις που θα κατάφεραν τα παραπάνω. Παρακάτω θα εστιάσουμε στις πέντε πρώτες εκθέσεις όπως αποτυπώνονται από τους Ν. Αποστολόπουλο, Ζ. Δερμάτη & Π. Λιαργκόβα:⁹⁷

- 1^η Έκθεση ΚΑΛΟ ATHENS EXPO 2017 - Η έκθεση αυτή έλαβε χώρα το Νοέμβριο μεταξύ 1 και 3 του μήνα και ο φορέας που την υλοποίησε ήταν το υπουργείο εργασίας κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικής αλληλεγγύης. Στόχος αυτής της διοργάνωσης ήταν ο κόσμος να έρθει σε επαφή με αυτά που αντιπροσωπεύει η ΚΑΛΟ και επιπλέον να πραγματοποιηθεί συνάντηση μεταξύ της ΚΑΛΟ και μεγάλων παραγωγικών κλάδων στον οικονομικό τομέα που θα ήταν πολύ βοηθητικό. Έλαβαν μέρος πολλοί φορείς όπως

⁹³ Στο ίδιο, 190.

⁹⁴ Στο ίδιο, 191.

⁹⁵ Στο ίδιο, 193.

⁹⁶ Στο ίδιο, 193.

⁹⁷ Στο ίδιο, 194-196.

κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης, κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, ο συνεταιρισμός εργαζομένων και άλλοι φορείς της κοινωνικής οικονομίας όπου αριθμούσαν τους 150, έχοντας ως σκοπό την παρουσίαση των προϊόντων και των υπηρεσιών τους. Τέλος, οι τομείς που λαμβάνει δράση η κοινωνική οικονομία αριθμούν τους 13 και αφορούν την εκπαίδευση, τον τουρισμό, την εστίαση, τον πολιτισμό, την υγεία, το περιβάλλον κ.α.

- 1^η COOL EXPO «ΓΙΑ ΚΑΛΟ ΣΤΟ ΜΕΤΡΟ» - Διοργανώθηκε στο Μετρό Συντάγματος από 22-24 Φεβρουαρίου το 2018 από φορείς της ΚΑΛΟ και με την συμμετοχή κοινωνικών επιχειρήσεων από όλη την Ελλάδα ώστε να γίνουν ευρύτερα γνωστές οι κοινωνικές επιχειρήσεις και οι γυναικείοι συνεταιρισμοί.
- 2^η COOL EXPO «Παράγω-Επιχειρώ Κοινωνικά» - Διοργανώθηκε στο Μετρό Συντάγματος, μεταξύ 28 Μαΐου έως τις 2 Ιουνίου το 2018. Είχε ως στό να παρουσιάσει την κοινωνικής επιχειρηματικότητα, με ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Στην έκθεση συμμετείχαν κοινωνικές και συνεταιριστικές επιχειρήσεις.
- 1^η Έκθεση ΚΑΛΟ στην Περιφέρεια – Η έκθεση αυτή έλαβε μέρος στην Πάτρα τον Ιούλιο του 2018 μεταξύ 6 και 8 του μηνά. Φορείς που το οργάνωσαν ήταν από την Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος και την Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αυτή η έκθεση αποσκοπούσε στο να γίνει γνωστή η δράση της ΚΑΛΟ στην περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδος, να συζητηθούν πιο λεπτομερώς ώστε να γίνουν κατανοητά τα θέματα που διαχειρίζεται η ΚΑΛΟ. Σε αυτήν συμμετείχαν 35 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, Συνεταιρισμοί Εργαζομένων, Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης και φορείς της ΚΑΛΟ, επιπλέον εκεί παρευρίσκονταν το Ελληνικό Ανοιχτό Πρόγραμμα μέσω του οποίου έχει δημιουργηθεί και ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών που αφορά την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία καθώς και το Βρετανικό Συμβούλιο το οποίο έχει κάνει έρευνα για τη δράση της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα.
- 2^η Έκθεση ΚΑΛΟ ATHENS EXPO 2018 - Η διοργάνωση αυτή η πραγματοποιήθηκε από την Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Αλληλεγγύης όπου χρηματοδοτήθηκε και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Έλαβε χώρα κατά το μήνα Νοέμβριο μεταξύ 7 με 11 τη χρονιά 2018 και στεγάστηκε στο παλιό Χρηματιστήριο Αθηνών και στο αίθριο του Εθνικού

Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η έκθεση είναι εστιασμένη σε θέματα που σχετίζονται με τον τουρισμό, την ενέργεια, τις νέες τεχνολογίες, την αγροδιατροφή καθώς και την ενσωμάτωση στην εργασία των ευάλωτων ομάδων. Οι επιχειρήσεις που έλαβαν μέρος ήταν το σύνολο 150 και σχετίζονταν με την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία.

Όσον αφορά το μέρος της σύνδεσης της κοινωνικής οικονομίας με την αυτοδιοίκηση διαπιστώνουμε όπως έχουμε αναφέρει και νωρίτερα στην εργασία ότι η κοινωνική οικονομία αποτέλεσε μια ουσιαστική λύση όταν με την οικονομική κρίση διαπιστώθηκε ότι το κράτος αδυνατεί να παρέχει κάποιες υπηρεσίες και παροχές στους πολίτες. Επομένως η σύνδεση των φορέων της ΚΑΛΟ με την αυτοδιοίκηση πριν την οικονομική κρίση του 2009 προσέφερε έργο σε διάφορους τομείς κοινωνικούς περιβαλλοντικούς, στήριξαν πολίτες που βρίσκονταν στο περιθώριο, άτομα με αναπηρίες, με ανεξαρτημένα ή εξαρτημένα άτομα, θύματα που έχουν υποστεί βία και γενικότερα ανθρώπους που θεωρούνται πιο ευάλωτοι.⁹⁸ Κάποιες δράσεις στήριξης της αυτοδιοίκησης στους φορείς της ΚΑΛΟ είναι οι δομές ενημέρωσης για την κοινωνική οικονομία, οι δομές συμβουλευτικής υποστήριξης της ΚΑΛΟ, οι υπηρεσίες δικτύωσης της ΚΑΛΟ, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, οι εθελοντές και οι διάθεση περιουσιακών στοιχείων για την ενίσχυση της ΚΑΛΟ.⁹⁹

Παρατηρούμε ότι πέρα από τους δημόσιους θεσμούς που στήριζαν τους φορείς της ΚΑΛΟ, δημιουργούνται και κάποιες Συμπράξεις και Ινστιτούτα όπως αναφέρονται παρακάτω από τους Ν. Αποστολόπουλο, Ζ. Δερμάτη & Π. Λιαργκόβα:¹⁰⁰

- Η Πανελλήνια Ένωση Συμπράξεων Κοινωνικής Οικονομίας (Π.Ε.Σ.Κ.Ο.) δημιουργήθηκε τον Αύγουστο του 2012 και η νομική της σύσταση αντιστοιχούσε σε Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία, τα μέλη της αριθμούν τις 15 Συμπράξεις συνδυαστικά με άλλες εθελοντικές οργανώσεις που συμμετέχουν σύμφωνα με τις αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας. Στόχος τους είναι στήριξη των εθελοντικών οργανώσεων και δράσεων που αφορούν την αντιμετώπιση της φτώχειας την αλληλεγγύη, την ενδυνάμωση της απασχόλησης και γενικότερα την ενίσχυση πολιτιστικού τομέα. Για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι συνάπτει συνεργασίες με Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ιδιωτικές εταιρείες καθώς και συλλογικές οργανώσεις. Τέλος, είναι ενεργή είτε στον σχεδιασμό είτε στην επεξεργασία Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων.

⁹⁸ Στο ίδιο, 196-197.

⁹⁹ Στο ίδιο, 196-197.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, 202-204.

- Η Πρωτοβουλία Συνεργασίας για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία ιδρύθηκε τη χρονιά του 2011 στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Έννοιες όπως η αλληλεγγύη, η κοινωνική οικονομία, η δημοκρατία και η διευθέτηση θεμάτων που αφορούν το νερό, τα απόβλητα, τα τρόφιμα αποτελούν καίριας σημασίας ζητήματα. Επιπλέον το 2012 δημιουργήθηκε ο Κοινωνικός Καταναλωτικός Συνεταιρισμός Θεσσαλονίκης «Βίος Coop» και το 2013 το Λαϊκό Πανεπιστήμιο Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας.
- Το Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας ιδρύθηκε το 2012 από τον Ιωάννη Νασιούλα, είναι το ορότο επιστημονικό κέντρο στην Ελλάδα που έχει στην ειδικότητα του την Κοινωνική Οικονομία, την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και τις Κοινωνικές Επενδύσεις. Συνάπτει συνεργασίες με μεγάλους διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς, δημιουργώντας προγράμματα επιδοτήσεων τα οποία χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέλος αποτελεί επίσημο μέλος του CIRIEC International και με αυτόν τον τρόπο δημιούργησε το πρώτο δίκτυο κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα συμβάλλοντας στην πρόοδο του τομέα της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επενδύσεων στην Ευρώπη.
- Δίκτυο Εταίρων Κοινωνικής Πολιτικής είναι μια συνεργασία Κοιν.Σ.Επ. με μορφή Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία (Α.Μ.Κ.Ε.). Έχει ως έδρα τα Κρέστενα Ηλείας. Ως ιδρυτικά μέλη είναι Κοιν.Σ.Επ «Άνθρωπος και Πολιτισμός», Κοιν.Σ.Επ «Νέοι Ορίζοντες», Κοιν.Σ.Επ «Αμβρακία», Κοιν.Σ.Επ «Music View», Κοιν.Σ.Επ «Ionian Recycle Hellas», Κοιν.Σ.Επ «Περί των Απάντων Αγονίζομαι», Κοιν.Σ.Επ «Αντηχείο», Κοιν.Σ.Επ «Έγριπος», Κοιν.Σ.Επ «Σαρακήνικο», Κοιν.Σ.Επ «ΟΙΚΑΔΕ», Κοιν.Σ.Επ «Αρκαδικό Δίκτυο», Κοιν.Σ.Επ «Συnergώ Κοινωνικά», Κοιν.Σ.Επ «Πολιτισμός και Ευημερία», Κοιν.Σ.Επ «ΣΥΝ-ΠΡΑΞΗ». Ως στόχο έχει την παρουσίαση και ενίσχυση της πολιτισμικής κληρονομιάς και του εναλλακτικού τουρισμού.
- Το Διαπολιτισμικό Ινστιτούτο Αλληλεγγύης "ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΑΙ α.μ.κ.ε." είναι Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία και έχει ιδρυθεί το 2018, έχοντας ως στόχο τόσο το περιβάλλον όσο και τις ευάλωτες ομάδες. Είναι μέλος του Ευρωπαϊκού δικτύου RPESS, το οποίο ασχολείται με την προώθηση της Οικονομικής Κοινωνικής Αλληλεγγύης, έχει στόχο να εφαρμόσει δράσεις ώστε να φάνει το έργο της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Είναι επίσης μέλος του δικτύου Eurocharity, το οποίο δημιουργεί συνεργασίες μεταξύ των μελών της καθώς και βασικών ενδιαφερομένων, επικοινωνεί αποτελεσματικά νέα, εκδηλώσεις και πληροφορίες που αφορούν στην ΕΚΕ (ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ) και στην αειφορία, εστιασμένη στην Ευρώπη και το διεθνές κοινό. Τέλος είναι μέλος του δικτύου QNF, το οποίο είναι ένα Δίκτυο

Υπεύθυνων Οργανισμών και Ενεργών Πολιτών, αυτό το δίκτυο προάγει την Κοινωνική Υπευθυνότητα ώστε να υπάρξει αποτέλεσμα στην επίλυση των κοινωνικών αναγκών των πολιτών.

- Το Λαϊκό Πανεπιστήμιο Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ) ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Φεβρουάριο του 2013 από την ΠΡΩΣΚΑΛΟ (Πρωτοβουλία Συνεργασίας για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία) το οποίο είχε μια σύσταση συνεργατικής συλλογικότητας έως το 2017. Το 2013 αποφασίστηκε σε μια συνέλευση της ΠΡΩΣΚΑΛΟ το Λαϊκό Πανεπιστήμιο ΚΑΛΟ θα έπρεπε να αλλάξει νομική σύσταση σε μη-κερδοσκοπικό συνεταιρισμό. Στη συνέλευση που έλαβε χώρα τον Απρίλιο του 2017, που δημιουργήθηκε ο κοινωνικός μη-κερδοσκοπικός συνεταιρισμό «Λαϊκό Πανεπιστήμιο Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας» με χαρακτηριστικό τίτλο «UnivSSE Coop». Κάποιοι από τους στόχους του είναι η εκπαίδευση, η κατάρτιση, η επιμόρφωση, οι συμβουλευτικές υπηρεσίες, έχοντας προσανατολισμό το συλλογικό και κοινωνικό όφελος.

Κεφάλαιο 4. Παραδείγματα εφαρμογής της Κοινωνικής Οικονομίας σε διεθνές και τοπικό επίπεδο

Η Κοινωνική Οικονομία επικεντρώνεται στην εύρυθμη λειτουργία των τοπικών κοινωνικών προβλημάτων. Δραστηριοποιείται έχοντας στο δυναμικό της τους συνεταιρισμούς και τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ώστε να εξαλείψει προβλήματα που μπορεί να αφορούν την Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία (ΚΥΓ), τον τουρισμό, την προνοιακή φροντίδα ηλικιωμένων, την εκπαίδευση, την κατοικία, τέλος τον πολιτισμό.¹⁰¹

Παρακάτω θα αναφέρουμε κάποια παραδείγματα τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Οικοσύστημα Τρέντο¹⁰²

Τρέντο είναι πόλη της Ιταλίας και παρουσιάζει υψηλό ευ ζην. Η δραστηριοποίηση στο τμήμα της επιχειρηματικότητας συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας τη χρονιά του 2008 έχει έντονη δραστηριότητα σε τομείς τοπικούς περιφερειακούς και διεθνείς που συμβάλλουν την κοινωνική οικονομία αυτό επιτυγχάνεται μέσω το Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Έρευνας για τις Συνεταιριστικές και Κοινωνικές Επιχειρήσεις (EURICSE) το οποίο επιπλέον ασχολείται και με την έρευνα τη συμβουλευτική και δημοσιεύουν το περιοδικό JEOD. Τέλος φορείς που έχουν συμβάλλει στην ίδρυση του αποτελούνται από τη Περιφέρεια, το Πανεπιστήμιο, το Τραπεζικό ίδρυμα, την Ένωση Συνεταιρισμών και τους Cooperatives Europe.

Οικοσύστημα Συνεταιρισμών Εργαζομένων Mondragon¹⁰³

Η έδρα του οικοσυστήματος Mondragon είναι στην Ισπανία και έχει συμβάλει σημαντικά στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Η κινητήριος δύναμη για τη δημιουργία του ήταν το δυσχερές βιοτικό επίπεδο των πολιτών έτσι ο ιερέας Jose Marva Arizmendiarieta, το 1956 προέβη στη δημιουργία του Συνεταιρισμού Mondragon που πλέον αριθμεί 260 συνεταιριστικές επιχειρήσεις και θυγατρικές όπου οι εργαζόμενοι

¹⁰¹Τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνική & αλληλέγγυα οικονομία (Κ.Α.Λ.Ο.) 45.

¹⁰²Στο ίδιο, 45-46.

¹⁰³ Στο ίδιο, 46.

φτάνουν τους 75.000 σε 35 χώρες καθώς έχουν και την διοίκηση στην κατοχή τους. Δραστηριοποιούνται επιπλέον σε 97 χώρες με πολύ μεγάλες πωλήσεις της τάξεως των 12 δισεκατομμυρίων ευρώ, τομείς που ασχολούνται είναι τα χρηματοοικονομικά, η βιομηχανία, το λιανικό εμπόριο, οι υπηρεσίες.

- **Το παράδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου**¹⁰⁴

Στο Ηνωμένο Βασίλειο αναπτύχθηκε η Κοινωνική Εταιρεία, η οποία είχε ως σκοπό την απασχόληση ατόμων που βρίσκονταν σε δύσκολη θέση και οι τομείς απασχόλησης της αφορούσαν την απασχόληση, την επιχείρηση και την εξουσιοδότηση. Επιπλέον αναπτύχθηκε η Εταιρεία Κοινοτικού Συμφέροντος, η οποία δραστηριοποιείται σε εμπορευματικά και κοινοτικά πεδία ανάμεσα στην φιλανθρωπία και την επιχειρηματικότητα. Τέλος, το Δίκαιο Εμπόριο είναι ένας οργανισμός που προωθεί προϊόντα από χώρες της Αφρικής σε καλές τιμές και με αυτόν τον τρόπο πετυχαίνει καλές τιμές για τον δυτικό πληθυσμό και εξασφάλιση εργασίας και εισοδήματος σε φτωχές χώρες.

Εάν θέλαμε να αναφερθούμε συνοπτικά στις **Ηνωμένες Πολιτείες** θα παρατηρούσαμε ότι σε μία πρώιμη φάση η κοινότητα και κάτοικοι είχαν μεταξύ τους ένα πλαίσιο όπου αντάλλασαν προϊόντα έκαναν δωρεές αυτό συνέβαινε τη δεκαετία του '70 και του '80 επομένως υπήρχαν ήδη βάσεις από τότε ώστε σήμερα να μιλάμε για κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνικές επιχειρήσεις.¹⁰⁵ Με βάση μάλιστα ένα πρόγραμμα το Great Society τη δεκαετία του '60 μεγάλα χρηματικά κεφάλαια δόθηκαν ώστε να αναβαθμιστεί η εκπαίδευση, η υγεία και δημιουργήθηκαν διάφορα προγράμματα για να αντιμετωπιστεί η φτώχεια, κάτι το οποίο δεν συνέβαινε από δημόσιους φορείς και έτσι ανέλαβαν δράση οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί.¹⁰⁶ Για αυτούς τους λόγους παρουσίασαν και ιδιαίτερη ανάπτυξη, βέβαια λόγω των δυσκολιών στην οικονομία τα τέλη της δεκαετίας του '70 υπήρξαν κολλήματα στους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς ώστε να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τη χρηματοδότησή τους.¹⁰⁷ Για να μπορέσουν να κρατηθούν οικονομικά και

¹⁰⁴Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*, 119-120.

¹⁰⁵Defourny, J. & Nyssens, M. Social Co-operatives: When Social Enterprises Meet the Co-operative Tradition. *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity* (Italy, 2013)6.

¹⁰⁶Στο ίδιο, 6-8.

¹⁰⁷Στο ίδιο, 6-8.

να παραμείνουν στο προσκήνιο αναγκάστηκαν να μπουν σε μία διαδικασία εμπορίου των αγαθών και υπηρεσιών τους, το οποίο δεν αποτελούσε χαρακτηριστικό της λειτουργίας τους.

Ακόμα κι αν η канаδική συζήτηση για την κοινωνική επιχείρηση μοιράζεται πολλά χαρακτηριστικά με τον γείτονά της στις ΗΠΑ, είναι περισσότερο ενσωματωμένη σε μια συλλογική προσέγγιση της κοινωνικοοικονομικής καινοτομίας (Mendell, 2010). Οι канаδικές κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν ξεκάθαρα τις ρίζες τους σε μια μακρά ιστορία συνεταιρισμών και κοινοτικών πρωτοβουλιών. Οι κοινοτικές εταιρείες οικονομικής ανάπτυξης το δείχνουν. Ιδρύθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στις αστικές γειτονίες στο Κεμπέκ για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των αναδυόμενων ομάδων σε ένα πλαίσιο οικονομικής κρίσης.¹⁰⁸ Ανέπτυξαν νέες κοινωνικοοικονομικές προσεγγίσεις στην τοπική ανάπτυξη μέσω μιας διαδικασίας «θεσμιοποιημένης συνεργασίας μεταξύ του ιδιωτικού τομέα, των κοινοτικών οργανώσεων, των εργατικών και των κοινωνικών κινημάτων». Παίρνοντας παράδειγμα από το ιταλικό κοινωνικό συνεταιριστικό μοντέλο, ψηφίστηκε νομοθεσία το 1997 για τη δημιουργία συνεταιρισμών αλληλεγγύης που περιλάμβαναν τους πολίτες ως μέλη.¹⁰⁹

- **Το παράδειγμα του Καναδά**¹¹⁰

Ο Καναδάς ως χώρα έχει συνδράμει στην πρόοδο της Κοινωνικής Οικονομίας και Καινοτομίας τόσο στα πλαίσια της διοίκησης όσο και της εκπροσώπησης. Η ανεργία αλλά και τοπική ανάπτυξη αποτελούν ζητήματα προτεραιότητας τόσο σε τοπικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

Όπως είδαμε και παραπάνω συγκριτικά με το παράδειγμα των ΗΠΑ, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι και ο Καναδάς σχετίζεται με έναν τρόπο όμως είναι περισσότερο προσανατολισμένος σε μία συλλογική προσέγγιση κοινωνικοοικονομικής καινοτομίας. Ιστορικά οι κοινωνικές επιχειρήσεις βρίσκονται αρκετά πίσω στο χρόνο, έχοντας μία μεγάλη παράδοση στους συνεταιρισμούς και στις κοινοτικές πρωτοβουλίες, μάλιστα κοινοτικές εταιρείες οικονομικής ανάπτυξης δημιουργήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '80 στο Κεμπέκ του Καναδά, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού που οδηγούσε σε οικονομική δυσχέρεια συγκεκριμένες

¹⁰⁸ Στο ίδιο, 6-8.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, 6-8.

¹¹⁰ Τοπική Αυτοδιοίκηση και Κοινωνική & Αλληλεγγύα Οικονομία(Κ.ΑΛ.Ο) Αθήνα 2021, 46.

κοινωνικές ομάδες.¹¹¹ Τέλος, ο Καναδάς ψήφισε νομοθεσία το 1997 ώστε να ιδρυθούν συνεταιρισμοί αλληλεγγύης όπου οι πολίτες θα αποτελούσαν μέλη αυτών των συνεταιρισμών.¹¹²

- **Το παράδειγμα της Σουηδίας**¹¹³

Στην Σουηδία αναπτύχθηκαν κοινωνικοί συνεταιρισμοί σε διάφορους τομείς όπως η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, η παροχή υπηρεσιών. Δημιουργήθηκαν και εναλλακτικές πιστώσεις όπως ο ALMI οργανισμός ο οποίος δίνει τη δυνατότητα σε νέους, γυναίκες και γενικότερα άτομα που αντιμετωπίζουν κοινωνικό αποκλείσιμο να λαμβάνουν με ευνοϊκούς όρους δάνεια και υποστηρικτικές υπηρεσίες.

- **Το παράδειγμα της Γερμανίας**¹¹⁴

Οι τράπεζες GLS Bank και Deutsche Bank δημιουργούν εναλλακτικές πιστώσεις για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν ως πεδία απασχόλησης τη δημιουργία θέσεων εργασίας, το περιβάλλον και τη δημιουργία καλύτερων συνθηκών διαβίωσης για τους πολίτες.

- **Το παράδειγμα της Γαλλίας**¹¹⁵

Η Γαλλία προσανατολίζεται στην εργασιακή επανένταξη των ευάλωτων κοινωνικά οικονομικά ατόμων και στην παρόχη υπηρεσιών ιδίως σε ηλικιωμένους και παιδιά. Σημαντικό ρόλο είχε η Εναλλακτική Τράπεζα Γυναικών A.I.D.E. η οποία έδινε την δυνατότητα σε γυναίκες που είχαν επιχειρήσεις να έχουν μικροπιστώσεις.

- **Το παράδειγμα του Βελγίου**¹¹⁶

Η χώρα του Βελγίου έδωσε κυρίως έμφαση στην πρόνοια εστιάζοντας σε ηλικιωμένους, παιδιά. Όμως ανέπτυξε και τη Διεθνή Ένωση Οργανισμών Κοινωνικής Χρηματοδότησης

¹¹¹Defourny, & Nyssens, Social Co-operatives: When Social Enterprises Meet the Co-operative Tradition. 6-8.

¹¹²Στο ίδιο, 6-8.

¹¹³Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*,123.

¹¹⁴ Στο ίδιο,124.

¹¹⁵ Στο ίδιο,125.

¹¹⁶ Στο ίδιο,126.

INAISE, στην οποία συμμετέχουν περίπου 200 φορείς όπως κοινωνικές επιχειρήσεις, τράπεζες, οργανισμοί εναλλακτικών πιστώσεων κ.ά.¹¹⁷

Παρακάτω θα εξετάσουμε τα παραδείγματα που αφορούν το **τοπικό επίπεδο στην Ελλάδα**:

➤ Η **Καρδίτσα** συνδέεται έντονα με την Κοινωνική Οικονομία. Οι συνεταιρισμοί επικράτησαν και άλλαξαν την υπάρχουσα κατάσταση στα χωριά την εποχή μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο Πόλεμο του 1946.¹¹⁸ Κατά αυτόν τον τρόπο το τμήμα της υπαίθρου άλλαξε και αναβαθμίστηκε, αξιοποιώντας νέα μέσα και γνώσεις, παρατηρήθηκαν επωφελή αποτελέσματα. Ένα παράδειγμα ήταν η αυτονομία στον τομέα των δημητριακών το οποίο και επιτεύχθηκε. Η δημιουργία της Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Καρδίτσας θεωρήθηκε ένας βασικός και δυναμικός οικονομικός παράγοντας του Νομού Καρδίτσας.¹¹⁹ Μεσω αυτού ρυθμίστηκε η αποθήκευση και εμπορία εφοδίων και των παραγομένων προϊόντων, τη μεταποίηση σε διάφορους κλάδους της παραγωγής και την παροχή υπηρεσιών στους αγρότες του Νομού. Υπήρξαν όμως κάποιοι παράγοντες οι οποίοι συντέλεσαν στην διάλυση του Συνεταιρισμού στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Κάποιοι από αυτούς ήταν η καθυστέρηση να προσαρμοστούν στις νέες και γρήγορα μεταβαλλόμενες συνθήκες, όπως διαμορφώθηκαν, ιδιαίτερα μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και η εξάρτηση των συνεταιρισμών από την Αγροτική Τράπεζα και το κράτος.¹²⁰

Θέλοντας να αναφερθούμε στην περίοδο της κρίσης, όταν ξεκίνησε το 2009, ο Νόμος Καρδίτσας παρ' ολο που είχε στην διάθεση του κάποια καινοτόμα εργαλεία δεν αρκούσαν ώστε να αντιμετωπιστεί επάξια αυτή η δύσκολη περίοδος. Για τους παραπάνω λόγους χρειάστηκε να δημιουργηθούν νέες δραστηριότητες οι οποίες θα είχαν ως στόχο την αξιοποίηση όλων των πόρων τους σε τοπικό επίπεδο και ο χαρακτήρας τους θα ήταν συλλογικός. Μέσω αυτής της σύνθεσης υπάρχει και η δυνατότητα για την συγκέντρωση των απαιτούμενων κεφαλαίων.¹²¹ Η στήριξη που χρειάστηκε για αυτά τα εγχειρήματα επήλθε από την Συνεταιριστική Τράπεζα η οποία ήταν υπεύθυνη για το

¹¹⁷ Στο ίδιο,126.

¹¹⁸ Τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνική & αλληλέγγυα οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.) Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε. (Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε. , 2021) 46.

¹¹⁹ Στο ίδιο,47.

¹²⁰ Στο ίδιο,47.

¹²¹ Στο ίδιο,47.

χρηματοπιστωτικό μέρος και η Αναπτυξιακή Καρδίτσας η οποία ήταν υπεύθυνη για την τεχνική υποστήριξη αλλά έφτανε και στην φιλοξενία στους χώρους που διέθετε. Στην περίπτωση αυτή η Αναπτυξιακή Καρδίτσας λειτουργούσε ως «θερμοκοιτίδα». ¹²²

Το σκηνικό δράσης όσον αφορά τους συνεταιρισμούς διαφοροποιήθηκε στην περίοδο της κρίσης καθώς οι παλιοί συνεταιρισμοί οι οποίοι έδιναν έμφαση στον γεωγραφικό χαρακτήρα αντικαταστάθηκαν από νέους οι οποίοι έδιναν έμφαση στον κλαδικό χαρακτήρα, δηλαδή ήταν οργανωμένα με βάση τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στον οποίο ανήκαν. Οι συνεταιρισμοί αυτοί είχαν δημοκρατική σύσταση από όλα τα μέλη τους και επιπλέον εξασφάλιζαν από τα μέλη τους και τα απαιτούμενα κεφάλαια για τον συνεταιρισμό. ¹²³

Οι συνεταιρισμοί αυτοί αποτελούνταν από μια δομή και λειτουργούσαν είτε με την «εφοδιαστική αλυσίδα» που σήμαινε την ενσωμάτωση όλων των δραστηριοτήτων που εμπλέκονται στη διαδικασία προμήθειας, μετατροπής και υλικοτεχνικής υποστήριξης, ή με την «αλυσίδα αξίας» που σήμαινε μια σειρά επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στις οποίες προστίθεται χρησιμότητα στα αγαθά και στις υπηρεσίες που προσφέρονται από την επιχείρηση, έτσι ώστε να αυξηθεί η αξία των πελατών. ¹²⁴

Οι συνεταιρισμοί αυτοί έχουν διάφορες νομικές μορφές όπως αγροτικοί, αστικοί ή Κοιν.Σ.Επ. οι τομείς οι οποίοι καταπιάνονται είναι η ενέργεια, η παραγωγή προϊόντων όπως οι υπερτροφές, τα όσπρια, το κρασί, τα σιτηρά, και η παροχή υπηρεσιών. Κάτι διαφορετικό και ιδιαίτερο που παρατηρούμε σε αυτούς τους νέους συνεταιρισμούς όπου ο χώρος δράσης τους είναι ο Νομός Καρδίτσας, είναι ότι συνεργάζονται μεταξύ τους, ανεξάρτητα από τα έτη λειτουργίας τους, τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται, το μέγεθός τους. Έτσι, υπάρχει μια συνεργασία ανάμεσα σε αυτούς τους συνεταιρισμούς και στους τοπικούς φορείς. Με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσεται το «Οικοσύστημα Συνεργατισμού» το οποίο αποτελείται από το σύνολο των φορέων που συνεργάζονται μεταξύ τους. Δημιουργήθηκε και διαστηριοποιείται με σκοπό την ανάπτυξη υπηρεσιών, όπως η εκπαίδευση, την υποστήριξη νέων προϊόντων, η ανάπτυξη σύγχρονων χρηματοπιστωτικών εργαλείων κλπ. Το «Οικοσύστημα Συνεργατισμού» θεωρείται ως «σύστημα εισαγωγής και διαχείρισης της καινοτομίας» και ως τμήμα της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι παραγωγικές μονάδες που κατασκευάστηκαν δεν είχαν ξανα δημιουργηθεί τόσο στην Ελλάδα (υπερτροφές κλπ.)

¹²² Στο ίδιο,47.

¹²³ Στο ίδιο,47.

¹²⁴ Στο ίδιο,47.

όσο και στην Ευρώπη (μονάδα εκχύλισης στέβιας). Επιπλέον και οι κοινές υπηρεσίες που δημιουργούνται είναι καινοτόμες και κάποιες από αυτές δεν έχουν υπάρξει ξανά στην Ελλάδα.¹²⁵ Οι παρεχόμενες υπηρεσίες περιλαμβάνουν εκπαίδευση, φιλοξενία σε νέες συλλογικές μορφές, τεχνική υποστήριξη, στήριξη τοπικών πρωτοβουλιών όπως το **Karditsa Restart, Contact Group** νέων, συνεργασία με Πανεπιστήμια, Τεχνολογικά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα, εξερεύνηση σχετικών προγραμμάτων και συνεργασιών σε επίπεδο ΕΕ και άλλα. Επιπλέον, η Συνεταιριστική Τράπεζα προσφέρει καινοτόμες υπηρεσίες, όπως μικροχρηματοδοτήσεις, ανάπτυξη ταμείου υποστήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας και άλλες παρόμοιες πρωτοβουλίες.¹²⁶ Συγκεντρωτικά το «Οικοσύστημα Συνεργατισμού», περιλαμβάνει την ΑΝ.ΚΑ, τους φορείς Αυτοδιοίκησης, το Επιμελητήριο, 14 Αγροτικούς Συνεταιρισμούς, 5 Αστικούς Συνεταιρισμούς, 2 Δασικούς Συνεταιρισμούς, 3 ΚοινΣΕπ, 1 Συνεταιρισμό Γυναικών, 2 Επαγγελματικά Σωματεία, 3 Επαγγελματικούς Συλλόγους, 5 ΑΜΚΕ, 1 Ένωση (δευτεροβάθμια) Πολιτιστικών Συλλόγων.¹²⁷

- Το 2018, στην **Κρήτη** δημιουργήθηκε σε επίπεδο Περιφέρειας, Ομάδα Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων για την Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα. Η ομάδα έχει ως στόχο να οργανώνει συναντήσεις με τις επιχειρήσεις ΚΑΛΟ, τόσο στην πόλη του Ρεθύμνου και Ηρακλείου, επιπλέον ηγείται την έναρξη του συμμετοχικού περιφερειακού στρατηγικού σχεδιασμού για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, μέσω της πλατφόρμας ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων της Περιφέρειας Κρήτης.¹²⁸ Εάν θέλουμε να εξετάσουμε πόσοι φορείς Κ.ΑΛ.Ο δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Κρήτης μέχρι τον Ιούλιο του 2020, θα προέκυπτε ότι είναι 89 φορείς Κ.ΑΛ.Ο. - 2 Συνεταιρισμοί Εργαζομένων, 81 Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, 1 Κοιν.Σ.Επ Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, 4 Κοι.Σ.Π.Ε, 1 Αστική Εταιρεία του αρ. 741 του Αστικού Κώδικα. Σύμφωνα με την Κ.ΑΛ.Ο στόχος της ομάδας ήταν να εισηγείται στον Περιφερειάρχη ιδέες και προτάσεις για την ανάπτυξη της και την δημιουργία των παρακάτω δράσεων¹²⁹:

¹²⁵ Στο ίδιο,48.

¹²⁶ Στο ίδιο,48.

¹²⁷ Στο ίδιο,48.

¹²⁸ Στο ίδιο,51.

¹²⁹ Στο ίδιο,51.

- «υλοποίηση ενεργειών από την Περιφέρεια Κρήτης, με την υποστήριξη φορέων της Κοινωνικής, Συνεταιριστικής, Συνεργατικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, προς την ενίσχυση της βιώσιμης ανάπτυξης και της ισορροπίας μεταξύ ανθρώπου, περιβάλλοντος και κοινωνίας (ESG).
- εκτέλεση πρωτοβουλιών από την Περιφέρεια Κρήτης στο πλαίσιο της έξυπνης εξειδίκευσης (RIS3CRETE).
- παροχή ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Καινοτομία προς το προσωπικό και τους αντιπροσώπους της Περιφέρειας.
- εγκαθίδρυση ενός υποδειγματικού προγράμματος ειδίκευσης με τίτλο "Διοίκηση και Οικονομία Κοινωνικών Επιχειρήσεων" σε συνεργασία με το Κέντρο Επιμόρφωσης Κοινωνικών Επιχειρήσεων Περιφέρειας Κρήτης (Κ.Ε.ΚΑ.Π.ΕΡ.) και διεξαγωγή συμμετοχικών πρωτοβουλιών για την προώθηση της Κοινωνικής Οικονομίας, της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητα και Κοινωνικής Καινοτομίας».

Επιπλέον, στο έργο της Ομάδας σύμφωνα με την Κ.ΑΛ.Ο « ήταν η εισήγηση στον Περιφερειάρχη προτάσεων σχετικά με¹³⁰:

- την επιστημονική υποστήριξη των αρμόδιων φορέων στα θέματα "Απασχόληση, Εμπόριο, Τουρισμός", που ασχολούνται με τις υπηρεσίες της Περιφέρειας, σύμφωνα με το άρθρο 11 του νόμου 4430/2016.
- την αξιοποίηση υφιστάμενων δικτύων κοινωνικής χρηματοοικονομικής και την ανάπτυξη νέων δικτύων για την ενίσχυση και τη βιωσιμότητα του κλάδου της κοινωνικής, συνεργατικής και αναγεννητικής (regenerative) οικονομίας στην Κρήτη.
- την επιλογή και την παρακολούθηση των εκστρατειών Crowdfunding (συλλογικής χρηματοδότησης) στην αντίστοιχη ιστοσελίδα της Περιφέρειας.
- την πρόοδο σε δεξιότητες κοινωνικής ενδοεπιχειρηματικότητας (social intrapreneurship) για το προσωπικό της Περιφέρειας Κρήτης και τη δημιουργία κινήτρων προκειμένου να διατηρηθούν αυτές οι δεξιότητες.
- την οργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων και επιστημονικών συνεδρίων και την υποστήριξη ανάλογων δράσεων από φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας του νησιού.

¹³⁰ Στο ίδιο,52.

- την εύρεση χρηματοδοτήσεων από φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κοινωνικούς επενδυτές για την προώθηση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Κρήτη.
- την αίτηση προτάσεων για την αντιμετώπιση προβλημάτων των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Κρήτη».

➤ **Στην Αθήνα**, Ο Δήμος Αθηναίων δημιούργησε το 2013 μια πρωτοβουλία με την ονομασία "**συνΑθηνά**"¹³¹, η οποία αποσκοπούσε στην προώθηση και τη βελτίωση της Κοινωνίας των Πολιτών και της Κοινωνικής Οικονομίας. Το "ΣυνΑθηνά" αποτελούσε έναν χώρο συνάντησης για τους πολίτες, όπου μπορούσαν να συνεργαστούν και να αναπτύξουν ιδέες που θα βοηθήσουν την πόλη. Μέσα από αυτήν την δράση, μπόρεσε ο Δήμος Αθηναίων να ακούσει και να αφουγκραστεί τις ανάγκες των πολιτών του. Ο δήμος συνέδραμε και βοήθησε τις πρωτοβουλίες των πολιτών, έχοντας ως αποτέλεσμα μια ευνοϊκή και αμφίδρομη σχέση μεταξύ της κοινωνία των πολιτών και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας, το "συνΑθηνά" υπήρχε ως τμήμα της Αντιδημαρχίας Κοινωνίας των Πολιτών και Καινοτομίας. Από τότε που έχει ξεκινήσει το εγχείρημα τον Ιούλιο του 2013 μέχρι και αυτή τη στιγμή, στην ιστοσελίδα και στον χώρο του "συνΑθηνά" έχουν λάβει μέρος 3.824 εκδηλώσεις οι οποίες έγιναν από 427 ομάδες πολιτών και οργανισμούς, σε σύμπραξη με 139 υποστηρικτές. Όλοι οι πολίτες μπορούν να επωφεληθούν από την δωρεάν χρήση του χώρου "συνΑθηνά" για 365 ημέρες τον χρόνο, όλες τις ώρες της ημέρας και της νύχτας. Ο χώρος στέγασης του "συνΑθηνά" έχει την έδρα του απέναντι από τη Βαρβάκειο Αγορά, στην οδό Αθηνάς 55. Μερικές από τις ενέργειες του Δήμου Αθηναίων εμπεριέχουν και την Εταιρία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών (ΕΑΤΑ), η οποία επικεντρώνεται στην προώθηση της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Η ΕΑΤΑ πραγματοποιεί ειδικά θεματικά εργαστήρια τα οποία αφορούν και συνδέονται με το προγράμμα "Επιχειρώ Κοινωνικά" του Δήμου Αθηναίων.¹³² Το πρόγραμμα αυτό ανέλαβε δράση το 2014 και περιλάμβανε ποικίλες εκδηλώσεις, εργαστήρια και συνέδρια, παρέχοντας επίσης εκπαιδευτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες. Αυτή η πρωτοβουλία όδηγησε σε ένα ασφαλές περιβάλλον ώστε να δημιουργηθεί η απαραίτητη ενίσχυση των κοινωνικών δράσεων, ενώ παρέχονταν συνδέσεις με διάφορους φορείς, χορηγούς και

¹³¹ Στο ίδιο,53.

¹³² Στο ίδιο,53.

ιδρύματα.¹³³ Οι "Ανοιχτές Δευτέρες" αποτέλεσαν κρίσιμο μέσο συνδέσμου, ενώ διοργανώθηκαν επίσης ειδικές συναντήσεις με στόχο να συζητηθούν συγκεκριμένες προτεραιότητες της πόλης από ομάδες πολιτών, δημοτικές υπηρεσίες και ιδιωτικούς φορείς, προωθώντας εποικοδομητικό διάλογο.¹³⁴

Ορισμένες δράσεις και συνεργασίες, οι οποίες στάθηκαν ικανές για την επιτυχία του προγράμματος και την αποδοχή του, σύμφωνα με την Κ.Α.Λ.Ο, είναι οι ακόλουθες¹³⁵:

- Συνεργασία με το ACCMR (Κέντρο Συντονισμού για θέματα Μεταναστών και Προσφύγων): Προγράμματα υπόδοξης και ενίσχυσης στο Social Dynamo, Παροχή βιβλιοθήκης για πρόσφυγες σε ένα κέντρο φιλοξενίας στην Αθήνα
- Εργασίες στην οδό Πανεπιστημίου ώστε να δημιουργηθούν για καθαρές προσόψεις
- Το Impact Hub έχει υπό την εποπτεία του τον συντονισμό της Δημοτικής αγοράς Κυψέλης
- Εκπαίδευση και Πρόγραμμα Εργασιακής Ένταξης για πρόσφυγες και μετανάστες
- Ολοκλήρωση του Φεστιβάλ Break the Chain
- Πραγματοποίηση του Έργου στην Πλατεία Βικτωρίας
- Kindness Revolution
- The Athens we need: Kerameikos

Επιπλέον, ο Δήμος Αθηναίων εκάνε και μια άρχη με την πρωτοβουλία "Κατάστημα στο Κέντρο" από το πιλοτικό πρόγραμμα ΠΟΛΗ, επικεντρώθηκε στις κοινωνικές επιχειρήσεις παρέχοντάς τους την ευκαιρία να λειτουργήσουν για έξι μήνες (από τον Δεκέμβριο του 2018 έως τον Ιούλιο του 2019) σε δέκα καταστήματα που βρίσκονται στη Στοά Εμπόρων.¹³⁶ Ο σκοπός αυτής της πρωτοβουλίας ήταν η στήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και η επαναλειτουργία της Στοάς, η οποία δεν λειτουργούσε τα τελευταία χρόνια. Επίσης, με στόχο την ενίσχυση και προβολή και την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας, αποφασίστηκε η μεταβληθεί η Δημοτική Αγορά Κυψέλης στην πρώτη Αγορά Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.¹³⁷ Το Impact Hub Athens ανέλαβε τη διαχείριση αυτού του έργου, με στόχο την κοινωνική ενότητα στην καρδιά του κέντρου

¹³³ Στο ίδιο,53.

¹³⁴ Στο ίδιο,53.

¹³⁵ Στο ίδιο,54.

¹³⁶ Στο ίδιο,54.

¹³⁷ Στο ίδιο,54.

της Αθήνας. Οι εγκαταστάσεις αυτές άνοιξαν το 2018 και παρέχουν χώρο για τις δραστηριότητες δώδεκα κοινωνικών φορέων.¹³⁸

Ένα επιπλέον έργο που υλοποίησε ο Δήμος Αθηναίων ήταν το *Athens digital Lab*, ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα που εισάγει καινοτομία στη δομή του Δήμου, στηρίζει τη νεανική επιχειρηματικότητα και συνεισφέρει στην οικονομική ευμάρεια και ανέλιξη.¹³⁹ Το *Athens digital Lab* ενισχύει τη συνεργασία μεταξύ της πόλης, του ιδιωτικού τομέα και των νέων επιχειρήσεων, αναπτύσσοντας τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συνεισφορά των πολιτών στη διαμόρφωση της πόλης τους. Κάθε χρονιά, ανακοινώνεται μια ανοικτή πρόσκληση που επικεντρώνεται σε διάφορα θέματα που αφορούν τον Δήμο, προσκαλώντας νέους επιχειρηματίες, νεοσύστατες επιχειρήσεις, φοιτητές ή αποφοίτους πανεπιστημίου και ερευνητικές ομάδες να υποστηρίξουν και να εκθέσουν τις δημιουργικές ιδέες τους.¹⁴⁰

Τα «Ανοιχτά Σχολεία» αποτελούν μια δράση που προέρχεται από τον Δήμο Αθηναίων και πραγματοποιείται από τη Διεύθυνση Παιδικής Ηλικίας, Παιδείας και Δια Βίου Μάθησης, με την συνδρομή της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής του Δήμου Αθηναίων (Ε.Α.Τ.Α. Α.Ε.).¹⁴¹ Αυτό το πρόγραμμα περιλαμβάνει πολλά εκπαιδευτικά κέντρα-σχολεία που βρίσκονται σε 7 διαφορετικές κοινότητες του Δήμου και διανύουν διάφορες γειτονιές. Αυτά τα κέντρα λειτουργούν ως τόποι συνάθροισης και προσφέρουν δραστηριότητες πολιτισμού, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας, αθλητισμού και τεχνολογίας, λειτουργώντας τις απογευματινές ώρες και τα Σαββατοκύριακα.¹⁴² Μέσω αυτής της πρωτοβουλίας, ο Δήμος Αθηναίων παρέχει δωρεάν πρόσβαση σε γνώση και ψυχαγωγία για όλους τους πολίτες, βελτιώνοντας με αυτόν τρόπο τις συνθήκες ζωής στην πόλη.¹⁴³

Στο πλαίσιο του προγράμματος, «Υιοθέτησε την πόλη σου» ο Δήμος Αθηναίων ζητάει τους κατοίκους της πόλης, μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις, ιδρύματα, φορείς να «υιοθετήσουν» για παράδειγμα έναν δρόμο, ένα πεζοδρόμιο, ένα πάρκο, μια πλατεία, μια παιδική χαρά, ένα γήπεδο, προκειμένου να αναπτυχθεί ένα πλαίσιο που θα είναι αγαπητό

¹³⁸ Στο ίδιο, 54.

¹³⁹ Στο ίδιο, 54-55.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, 54-55.

¹⁴¹ Στο ίδιο, 55.

¹⁴² Στο ίδιο, 55.

¹⁴³ Στο ίδιο, 55.

για τους κατοίκους αλλά και τους επισκέπτες της πόλης.¹⁴⁴ Αυτό το πρόγραμμα έχει ως βασική αρχή την έννοια ότι ο δημόσιος χώρος ανήκει σε όλους και ότι η βελτίωση της ποιότητας ζωής και η βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να είναι πρώτο μέλημα.¹⁴⁵ Στον Δήμο Αθηναίων υφίστανται 7 κοινότητες, 38 περιοχές και 129 γειτονιές. Η αρωγή από όλους είναι ανεκτίμητη για την φροντίδα, την βελτίωση και τη διατήρηση των δημόσιων χώρων.¹⁴⁶ Οι ενδιαφερόμενοι εκτός από το ιδεαλιστικό κομμάτι θα πρέπει να προσφέρουν και πρακτικά δηλαδή να συνεισφέρουν και οικονομικά και σε οτιδήποτε χρειαστεί για την εκτέλεση των έργων του Δήμου Αθηναίων.¹⁴⁷ Το πρόγραμμα αποσκοπεί στην επίτευξη σημαντικών αποτελεσμάτων σε τομείς όπως η καθαριότητα, ο φωτισμός, το πράσινο, η βιώσιμη ανάπτυξη, η αντιμετώπιση των αστέγων, ο πολιτισμός, η κοινωνική αλληλεγγύη, ο αθλητισμός, η εκπαίδευση και οι νέες τεχνολογίες.¹⁴⁸ Οι συνεργασίες μεταξύ του Δήμου και των ιδιωτικών δράσεων είναι ικανές να δημιουργήσουν ευνοϊκές συνθήκες που θα απολαμβάνουν οι πολίτες της χώρας. μπορούν να δημιουργήσουν μια πρόσθετη αξία που θα επωφελεί όλους τους πολίτες της χώρας.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Στο ίδιο, 55.

¹⁴⁵ Στο ίδιο, 55.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, 55.

¹⁴⁷ Στο ίδιο, 55.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, 55.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, 55.

Κεφάλαιο 5. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια μπορούμε να πούμε ότι χρησιμοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90 από την Ευρωπαϊκή Ένωση, πριν από αυτόν τον όρο χρησιμοποιούνταν οι έννοιες της «αποστέρησης» και της «φτώχειας». Στην Ελλάδα ο όρος αυτός εισήχθηκε τη περίοδο του 1994-1999 λόγω του επιχειρησιακού προγράμματος «Καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας».¹⁵⁰

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια αφορά τον αποκλεισμό που βιώνουν κοινωνικές ομάδες και άτομα από προνόμια και κοινωνικά αγαθά της κοινωνίας στην οποία ζουν. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στην αδυναμία πρόσβασης σε βασικούς θεσμούς του κράτους όπως η εκπαίδευση, η αγορά εργασίας, το κράτος. Ο κοινωνικός αποκλεισμός θεωρείται ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο μας αποκαλύπτει την διαδικασία που οδηγεί στον αποκλεισμό αυτών των ατόμων, ομάδων και φυσικά γνωρίζουμε τις βαθύτερες συνδέσεις που έχει ο κοινωνικός αποκλεισμός με την οικονομία, την πολιτική, την κοινωνική και ταξική διαστρωμάτωση.

Ως εργαλείο της κοινωνικής πολιτικής θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός καθώς εστιάζει και μελετά σε βάθος το φαινόμενο της φτώχειας δίνοντας έμφαση στην πολυεπίπεδη μόρφη της αποστέρησης και εστιάζοντας όχι μόνο στο άτομο αλλά στην κοινότητα.¹⁵¹ Υπάρχει η τάση να εστιάζουμε στην κοινωνική ομάδα που εφίσταται το πρόβλημα και να ασκούνται πολιτικές για την αντιμετώπιση του αποκλεισμού της συγκεκριμένης ομάδας. Όμως αυτό δεν επιλύει το πρόβλημα συνολικά, αλλά με αυτόν τον τρόπο είναι σαν να διαχωρίζουμε τα κοινωνικά προβλήματα από τις κοινωνικές δομές, σαν να αντιμετωπίζεται το πρόβλημα ως κάτι εστιασμένο και όχι ως κάτι ολικό.

Μέσω λοιπόν του κοινωνικού αποκλεισμού δημιουργούνται οι κοινωνικές ανισότητες οι οποίες διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία. Οι κοινωνικές ανισότητες διαχωρίζονται σε

¹⁵⁰Τριχοπούλου Άννα, «Η Ανάδυση της Κοινωνικής Οικονομίας», επιμ.Τσομπανόγλου Γιώργος, *Οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση: μεθοδολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί για την χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών*(Αθήνα:Παπαζήση 2008) 311.

¹⁵¹ Στο ίδιο, 312.

ατομικές και κοινωνικές. Οι ατομικές αφορούν τα άτομα και τη φυλή, την ηλικία, το φύλο, το έθνος και δεν αλλάζουν.¹⁵² Ενώ οι κοινωνικές ανισότητες αφορούν την κοινωνία και την άνιση πρόσβαση στις παρόχες της, όπως την εκπαίδευση, την εργασία, τις δημόσιες υπηρεσίες, την υγεία.¹⁵³ Κατανοούμε από τα παραπάνω ότι ο αποκλεισμός μπορεί να υφίστανται σε διάφορους τομείς της κοινωνίας οικονομικό, πολιτισμικό, κοινωνικό κλπ.

Η έκκινηση της δράση για να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός βασίζεται στην αποδοχή ότι η φτώχεια και άλλες μορφές αποστέρησης για να αντιμετωπιστούν χρειάζονται ενεργή ανάμειξη της Κοινότητας. Στο παρελθόν τα κράτη θεωρούσαν ότι φαινόμενα όπως η φτώχεια δεν είχαν πλέον την θέση τους στον σύγχρονο κόσμο ο οποίος εξελισσόταν και αναπτυσσόταν. Η αντίληψη αυτή άλλαξε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, μετά από την εμφάνιση νέων μορφών φτώχειας και περιθωριοποίησης.¹⁵⁴ Αυτές οι μορφές που εμφανίστηκαν ήταν αποτέλεσμα και συνέπεια της οικονομικής κρίσης, η οποία οδήγησε σε ανεργία και σε διαφοροποιήσεις όσον αφορά τους μισθούς. Επιπλέον τεχνολογικές, οικονομικές, και κοινωνικές αλλαγές δημιούργησαν νέες μορφές φτώχειας και περιθωριοποίησης.¹⁵⁵ Όλες αυτές οι αλλαγές δεν αφήνουν ανεπηρέαστη την κοινωνία και οδηγούν στη δημιουργία καταστάσεων αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού.

Τη χρονιά του 1992 θεσπίστηκε το πρώτο Ευρωπαϊκό Εργαλείο για να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και φτώχεια από το Συμβούλιο Υπουργών. Δημιουργήθηκε λοιπόν ο Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων, όπου με βάση αυτά τα κοινωνικά δικαιώματα θα έπρεπε να αναγνωριστούν από τις Συστάσεις του Συμβουλίου των πολιτών σε κοινωνικές παροχές και πόρους ώστε να μπορούν να διαβιούν με ικανοποιητικές συνθήκες.¹⁵⁶ Τέλος, μέσω αυτών των αρχών ορίζεται και η κατεύθυνση για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας δημιουργώντας ανάλογα μέτρα και νόμους.¹⁵⁷

¹⁵² Στο ίδιο, 314-315.

¹⁵³ Στο ίδιο, 314-315.

¹⁵⁴ Καβουνίδη Τζένη, «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής», επιμ. Η. Κατσούλης, Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη & Ε. Φρονίμου, *Τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού: Κοινωνικός αποκλεισμός, έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής* (Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών 2005) 50-51.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, 50-51.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, 53.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, 53.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι κάτι το απόλυτο αλλά είναι ένα πιο σύνθετο φαινόμενο το οποίο έχει διαβαθμίσεις. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Mazel (1996)¹⁵⁸ υπάρχουν πέντε στάδια διαβάθμισης του κοινωνικού αποκλεισμού:

- 1) «Ο βαθμός κινδύνου: αφορά κατηγορίες του πληθυσμού που έχουν χαρακτηριστικά που αποτελούν κοινωνικές μειονεξίες και τους καθιστούν ευάλωτους: μια αποτυχία στο σχολείο, μια δύσκολη οικογενειακή κατάσταση, κακές συνθήκες στέγασης κ.λπ. Οι παραπάνω μειονεξίες δεν αρκούν για να οδηγούν στον αποκλεισμό όμως συνδυαστικά με κάποιο γεγονός θα μπορούσαν να οδηγήσουν».
- 2) «Ο βαθμός απειλής: αφορά μια μεγάλη ποικιλία καταστάσεων. Όπως για παράδειγμα ένα ανειδίκευτο ή μεγάλο σε ηλικία εργατικό δυναμικό το οποίο χάνει την απασχόληση του ή μια γυναίκα η οποία αποτελεί μονογενειακή οικογένεια είτε λόγω διαζυγίου ή χηρείας. Οι παραπάνω καταστάσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αποκλεισμό λόγω της απειλής η οποία μπορεί να αποσταθεροποιήσει το άτομο».
- 3) «Ο βαθμός αποσταθεροποίησης: εξαρτάται από τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τα άτομα τις απειλές. Εξαρτώνται από οικογενειακούς, κοινωνικούς και κοινοτικούς δεσμούς που έχουν τα άτομα και διατηρούν. Αυτοί οι δεσμοί μπορούν να αποτρέψουν την αποσταθεροποίηση ή να περιορίσουν την διάρκεια αλλιώς θα οδηγηθεί στον αποκλεισμό».
- 4) «Ο βαθμός έκπτωσης: είναι αποτέλεσμα της ρήξης των κοινωνικών δεσμών και της αδυναμίας επαναδημιουργίας τους. Αυτή η αδυναμία οφείλεται σε μια συσσώρευση πολλών αρνητικών παραγόντων για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, όπως για παράδειγμα μια μακροχρόνια ανεργία. Εφόσον αυτή η έκπτωση διαιωνίζεται μπορεί να οδηγήσει στον πραγματικό κοινωνικό αποκλεισμό».
- 5) «Ο βαθμός του πραγματικού αποκλεισμού: αφορά την πλήρη ρήξη των κοινωνικών δεσμών που συνδέονται με την απασχόληση, με την οικογένεια, την κατοικία. Τα άτομα που βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση λειτουργούν με απάθεια, με παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία και οποιαδήποτε ενέργεια για την επανένταξή τους».

Παρατηρούμε ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός σχετίζεται με τον χώρο, πιο συγκεκριμένα το μέρος που διαμένει ένας άνθρωπος καθορίζει και τις συνθήκες διαβίωσης του, την συμμετοχή

¹⁵⁸Μουσούρου Λουκία, «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία», επιμ. Κασσιμάτη Κούλα, *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία* (Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg 2007)70-72.

του στην κοινωνία, την δημιουργία της ταυτότητάς του. Λόγω της μετανάστευσης, των προσφύγων αλλά και την δόμη στις πόλεις ως προς την λήψη αποφάσεων παρατηρούμε ότι ο χωρικός χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού είναι σημαντικός.¹⁵⁹ Για τον παραπάνω λόγο η καταπολέμηση και η αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού θα πρέπει να δημιουργείται με βάση τη ιδιαιτερότητα του κάθε τόπου και να λαμβάνονται σχέδια δράσης τοπικά ανάλογα τις υπάρχουσες συνθήκες και ανάγκες του πληθυσμού. Θα μπορούσαν να μην στοχεύουν παρόδικα απλά στην επίλυση του πρόβληματος αλλά να λειτουργούν ως μια επένδυση για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του εκάστοτε τόπου. Ως ορισμό θα μπορούσαμε να αναφέρουμε σύμφωνα με τον Ανδρέα Φέρωνα¹⁶⁰ ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μία έννοια που είναι υπό διαμόρφωση εφόσον επικεντρώνεται στις κοινωνικές σχέσεις και συνδέεται με το εκάστοτε κοινωνικό ιστορικό πλαίσιο επομένως είναι μεταβαλλόμενος. Αποτελεί μία πολυδιάστατη διαδικασία όπου σε ατομικό επίπεδο δεν υπάρχουν κοινωνικές σχέσεις, επίσης υπάρχει ανυπαρξία στη συμμετοχή συμμετοχή των ατόμων στις τυπικές δραστηριότητες που υπάρχουν στην κοινωνία και γενικότερα δεν έχουν οι πολίτες τα ίδια δικαιώματα μεταξύ τους. Όσον αφορά στο συλλογικό τμήμα, υπάρχει μία γενικότερη ανεπάρκεια στους θεσμούς της αλληλεγγύης μεταξύ των πολιτών και στην κοινωνική ενότητα.

5.1 Πολιτικές για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα από το 1975 έως το 1994, έθεσε τις βάσεις για να αντιμετωπιστεί η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, μέσω κάποιων προγραμμάτων τα οποία θα εφαρμόζονταν για την επίλυση αυτών των θεμάτων. Έχει δημιουργηθεί όμως μια αμφισβήτηση των προγραμμάτων αυτών επειδή δεν υπήρξε νομική στήριξη τους. Η αμφισβήτηση που επικρατούσε άλλαξε ριζικά το 1999, όταν τέθηκε σε εφαρμογή η Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία αφορούσε την καταπολέμηση και έκλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού. Το 2000 δημιουργήθηκε η Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας για την υποστήριξη της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και της Επιτροπής. (Άρθρο 160 ΣΛΕΕ).¹⁶¹ Το 2000 με την Στρατηγική της Λισαβόνας, ορίστηκε ένας μηχανισμός

¹⁵⁹Φέρωνας Ανδρέας, «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Αλληλεγγύη στην Ελλάδα της Κρίσης (Αθήνα: Διόνικος 2019) 71.

¹⁶⁰Στο ίδιο, σελ 73-74.

¹⁶¹«Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση - 2022», *Καταπολέμηση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων*, (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) 1.

συντονισμού και ελέγχου ο οποίος αφορούσε ένα πλάνο στόχων, τη μέτρηση της φτώχειας με δείκτες και μεγέθη, εθνικά σχέδια δράσης για την αντιμετώπιση της φτώχειας και ένα κοινό άξονα για τα κράτη μέλη. Επιπλέον, καθιερώθηκε με βάση τον νόμο, ένας νέος μηχανισμός διακυβέρνησης που αφορούσε τη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των κρατών μελών: την Ανοικτή Μέθοδο Συντονισμού (ΑΜΣ), η οποία ήταν μια εθελοντική διαδικασία πολιτικής συνεργασίας που είχε κοινούς στόχους και δείκτες. Από το 2006, μια νέα πολιτική δράσης, η ανοικτή μέθοδος συντονισμού στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και της κοινωνικής ένταξης (κοινωνική ΑΜΣ), έχει οργανώσει και ενοποιήσει τρεις διαφορετικές ΑΜΣ στους τομείς της υγείας, της κοινωνικής ένταξης και της μακροχρόνιας φροντίδας και των συντάξεων.¹⁶² Τον Οκτώβρη του 2008 όριστηκε μια πολιτική που αφορούσε τα άτομα που ήταν αποκλεισμένα από την εργασία και τις στρατηγικές που θα έπρεπε να εφαρμοστούν από τα κράτη μέλη ώστε να επανέλθουν ενεργά στην εργασία χωρίς αποκλεισμούς και να έχουν μια εισοδηματική στήριξη.¹⁶³

Ένας κεντρικός στόχος του προγράμματος «Ευρώπη 2020» για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού ήταν να αντιμετωπιστούν αυτά τα δύο βασικά προβλήματα. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε το 2010 με στόχο τη μείωση του αριθμού των Ευρωπαίων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας κατά 25% και την αποφυγή 20 εκατομμυρίων ανθρώπων από το να περιέλθουν σε συνθήκες φτώχειας.¹⁶⁴ Ωστόσο, δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί αυτός ο στόχος και γι' αυτό τον Μάρτιο του 2021, η Επιτροπή εισήγαγε ένα καινούργιο στόχο ώστε να περιοριστούν τα άτομα που βρίσκονται στο φαινόμενο της φτώχειας μέχρι το 2030, σε 15 εκατομμύρια, μέσα σε αυτά τα εκατομμύρια βρίσκονται και 5 εκατομμύρια παιδιά έως το 2030.¹⁶⁵

Η Επιτροπή επιδίωξε να είναι στην πρώτη γραμμή από τα κράτη μέλη οι κοινωνικές επενδύσεις προς όφελος των πολιτών, ειδικότερα των παιδιών, με σκοπό να αναχαιτιστεί η εξάπλωση της ανισότητας.¹⁶⁶ Έτσι, τον Φεβρουάριο του 2013, εκπονήθηκε το πρόγραμμα

¹⁶² Στο ίδιο, 1-2.

¹⁶³ Στο ίδιο, 2.

¹⁶⁴ Στο ίδιο, 2.

¹⁶⁵ Στο ίδιο, 2.

¹⁶⁶ Στο ίδιο, 2.

δράσης με τίτλο «Στοχεύοντας στις κοινωνικές επενδύσεις για την ανάπτυξη και τη συνοχή-συμπεριλαμβανομένης της εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου 2014-2020».¹⁶⁷

Τον Νοέμβριο του 2017, τα τρία κυριότερα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης επικεντρώθηκαν και ανέδειξαν τη σημασία του ευρωπαϊκού πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων μέσω μιας κοινής αναγγελίας. Ο πυλώνας αποτελεί τον πυρήνα της κοινωνικής προστασίας και ένταξης, αναγνωρίζοντας την ισότητα και τα δικαιώματα των πολιτών. Ο ευρωπαϊκός πυλώνας ενσωματώνει την οδηγία 2019/1152 της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορά καθαρούς και αναμενόμενους όρους απασχόλησης, καθώς και ένα πλαίσιο μέτρων για την επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης.¹⁶⁸ Σε αυτό το πλαίσιο, περιλαμβάνεται ο κανονισμός (ΕΕ) 2019/1149 για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Αρχής Εργασίας, καθώς και τη δομή του Συμβουλίου της 8ης Νοεμβρίου 2019, που αφορά την παροχή της κοινωνικής προστασίας στους εργαζομένους και στους αυτοαπασχολούμενους.¹⁶⁹ Τον Οκτώβριο του 2020, η Επιτροπή παρουσίασε μια πρόταση με στόχο την εξασφάλιση επαρκών κατώτατων μισθών σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση, με σκοπό την αντιμετώπιση της φτώχειας των εργαζομένων.¹⁷⁰ Τονίζεται η ανάγκη να εξασφαλιστεί δίκαιος μισθός που θα επιτρέπει στους εργαζόμενους να ζουν αξιοπρεπώς και να ανταποκρίνεται στο κόστος διαβίωσης. Με αυτήν την πρόταση, η Επιτροπή αποβλέπει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και στην προαγωγή ενός πιο ισότιμου εργασιακού περιβάλλοντος σε όλη την ΕΕ.¹⁷¹

5.2 Επίπεδα Φτώχειας Και Κοινωνικού Αποκλεισμού

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός όπως έχουμε αναφέρει και παραπάνω αποτελούν ένα σύνθετο φαινόμενο. Η ΕΕ για να εξετάσει τα επίπεδα της φτώχειας και τον στόχο της μείωσης του πρέπει να χρησιμοποιήσει ένα σύνολο δεικτών.

Ένας σημαντικός δείκτης είναι αυτός που μετρά τον αριθμό των ατόμων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (AROE). Σύμφωνα με το

¹⁶⁷ Στο ίδιο, 2.

¹⁶⁸ Στο ίδιο, 3.

¹⁶⁹ Στο ίδιο, 3.

¹⁷⁰ Στο ίδιο, 3.

¹⁷¹ Στο ίδιο, 3.

Θεματικό ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου - κοινωνική ένταξη¹⁷²: «η κατάσταση αυτή προσδιορίζεται με τη χρήση τριών κύριων επιμέρους δεικτών:

- **κίνδυνος φτώχειας** (σχετική ή νομισματική φτώχεια): Αυτός ο δείκτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μετρήσει το ποσοστό ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με καθαρό διαθέσιμο εισόδημα*¹ κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας, το οποίο ορίζεται στο 60% της εθνικής διαμέσου μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις*². Το 60% της εθνικής διαμέσου αποτελεί ένα συμβατικό όριο που εκπροσωπεί το επίπεδο εισοδήματος που θεωρείται αναγκαίο για ένα φυσιολογικό επίπεδο διαβίωσης. Τα άτομα που βρίσκονται κάτω από αυτό το όριο θεωρούνται ότι είναι αντιμέτωποι με κίνδυνο φτώχειας
- **σοβαρή υλική στέρηση**: αυτός ο δείκτης μέτρησης αποτυπώνει το ποσοστό ατόμων που βρίσκονται σε αδυναμία να αποκτήσουν ορισμένα αγαθά, τα οποία θεωρούνται αναγκαία για να εξασφαλίσουν ικανοποιητικές συνθήκες ζωής στην κοινωνία. Φαίνεται ότι αυτά τα άτομα δεν είναι σε θέση να αγοράσουν τουλάχιστον τέσσερα από τα εννέα συγκεκριμένα αγαθά
- **νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας**: Ο δείκτης υπολογίζει το ποσοστό ατόμων ηλικίας 0-59 ετών που διαμένουν σε οικογένειες, όπου οι εργαζόμενοι που βρίσκονται σε ηλικίας εργασίας έχουν υποβάλει λιγότερο από το 20% των συνολικών επαγγελματικών τους δυνατοτήτων για την εκτέλεση εργασίας κατά τη διάρκεια των προηγούμενων 12 μηνών».

*«*1 Ισοδύναμο εισόδημα¹⁷³: Ως ισοδύναμο διαθέσιμο ατομικό εισόδημα ορίζεται το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού μετά τη διαίρεσή του με το ισοδύναμο μέγεθος του νοικοκυριού. Το ισοδύναμο μέγεθος του νοικοκυριού υπολογίζεται σύμφωνα με την τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ.*

**2 Κοινωνικές Μεταβιβάσεις¹⁷⁴: Είναι τα κοινωνικά επιδόματα, τα οποία ορίζονται ως η κοινωνική βοήθεια, τα οικογενειακά επιδόματα, τα επιδόματα/βοηθήματα ανεργίας, τα επιδόματα/βοηθήματα ασθένειας, τα επιδόματα/βοηθήματα αναπηρίας - ανικανότητας και οι εκπαιδευτικές παροχές. Ως συντάξεις θεωρούνται οι συντάξεις γήρατος από εργασία και οι συντάξεις/βοηθήματα από τον/τη σύζυγο».*

¹⁷²«Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου», *Κοινωνική Ένταξη* (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) 2.

¹⁷³Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δελτίο τύπου Κίνδυνος Φτώχειας, Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2020 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος: Έτος 2019). Πειραιάς, 23 Ιουνίου 2021. 19

¹⁷⁴Στο ίδιο, 20.

Από τον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού θεωρείται ότι απειλούνται τα άτομα που αντιμετωπίζουν τουλάχιστον μία από τις τρεις διαστάσεις της φτώχειας που αναλύονται παραπάνω. Κάποια άτομα έρχονται αντιμέτωπα από δύο ή ακόμη και τρεις τύπους φτώχειας παράλληλα.

Επιπλέον λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του κοινωνικού αποκλεισμού και της πολυδιάστατης προσέγγισης της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», προστίθονται κάποιοι επιπρόσθετοι δείκτες για τη μέτρηση της φτώχειας. Επομένως σύμφωνα με το **θεματικό ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου - κοινωνική ένταξη**¹⁷⁵ οι δείκτες είναι:

- «σοβαρή στέρηση στέγασης: αναφέρεται στο ποσοστό του πληθυσμού που διαβιώνει σε κατοικίες που θεωρούνται υπερπλήρεις, ενώ παράλληλα πληρούν ένα από τα ακόλουθα κριτήρια: 1) οροφή με διαρροή, 2) έλλειψη μπανιέρας, ντους ή εσωτερικής τουαλέτας με καζανάκι, ή 3) κατοικία που δεν θεωρείται καθόλου φωτεινή
- ποσοστό εργαζομένων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας: αναφέρεται στο ποσοστό ατόμων που εργάζονται και αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας, έχοντας καθαρό διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο φτώχειας που ορίζεται στο 60% της εθνικής διαμεσου».

¹⁷⁵ Στο ίδιο, 2-3.

Τους δείκτες φτώχειας συμπληρώνουν τα κριτήρια εισοδηματικής ανισότητας, τα οποία βοηθούν ώστε να υπάρχει μια πιο πλήρη εικόνα όσον αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό και αποτυπώνονται στο *θεματικό ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου - κοινωνική ένταξη*¹⁷⁶:

- ❖ συντελεστής Gini: αποτελεί τον πιο συνηθισμένα χρησιμοποιούμενο δείκτη ανισότητας. Ορίζεται ως ένα μέτρο της κατανομής του εισοδήματος εντός μιας χώρας ή περιοχής. Όσο υψηλότερη είναι η τιμή του δείκτη, τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισότητα. Όταν ο δείκτης έχει την τιμή 100, αυτό υποδηλώνει την τέλεια ανισότητα, ενώ ο μηδενικός δείκτης αντιπροσωπεύει την τέλεια ισότητα.
- ❖ λόγος πεμπτημορίων εισοδήματος («λόγος S80/S20»): ο λόγος εισοδήματος μεταξύ του πεμπτημορίου S80 και του πεμπτημορίου S20 αποτελεί μια ένδειξη της εισοδηματικής ανισότητας. Αυτός ο λόγος δείχνει την αναλογία μεταξύ του 20% του πληθυσμού με τα υψηλότερα εισοδήματα (S80) και του 20% του πληθυσμού με τα χαμηλότερα εισοδήματα (S20).

Η έρευνα «Στατιστικές της ΕΕ για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC)» μας παρέχει βασικά στατιστικά στοιχεία για το εισόδημα, τη φτώχεια, την κοινωνική ένταξη και τις συνθήκες διαβίωσης.¹⁷⁷ Η παραπάνω έρευνα έχει στα θετικά της ότι περιλαμβάνει στοιχεία για τα άτομα και τα νοικοκυριά για τα όλα τα κράτη το οποίο καθιστά εφαρμόσιμες τις συγκρίσεις με άλλες χώρες. Ως αρνητικό σημείο της έρευνας θεωρείται η διετής χρονική καθυστέρηση μέχρι να μπορούν να υπο επεξεργασία τα στοιχεία για την ανάλυση.¹⁷⁸

Παρατηρείται ότι το ποσοστό ατόμων που αντιμετωπίζουν φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό έχει μειωθεί και έχει φθάσει σε επίπεδα παρόμοια με αυτά πριν από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Το 2016, περίπου 118 εκατομμύρια άτομα, που αντιστοιχούν στο 23,5% του συνολικού ευρωπαϊκού πληθυσμού, ήταν εκτεθειμένα σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ το 2012 το ποσοστό αυτό στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανερχόταν περίπου στο 25%.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Στο ίδιο, 3.

¹⁷⁷ Στο ίδιο, 3.

¹⁷⁸ Στο ίδιο, 3.

¹⁷⁹ Στο ίδιο, 3.

Η χρηματική φτώχεια εξακολουθεί να είναι η πιο συχνή κατηγορία φτώχειας το 2016, βάλλοντας σχεδόν 87 εκατ. άτομα (17,3 %).¹⁸⁰

Τα άτομα που βρίσκονται υπό σοβαρή υλική στέρηση μειώθηκαν για τέταρτο έτος στη σειρά. Από τα δεδομένα για το 2016 προκύπτει ότι ένα ποσοστό 7,5 % (37,8 εκατ. άτομα) βρέθηκε στο χαμηλότερο επίπεδο που έχει καταγραφεί στην ΕΕ από το 2005.¹⁸¹

Για ένα ποσοστό 10,4 % (38,8 εκατ. άτομα), το επίπεδο χαμηλής έντασης εργασίας εξακολουθεί να βρίσκεται πάνω από την τιμή του 2008 (9,2 %). Το ποσοστό των ατόμων που βρισκόταν σε νοικοκυριά άνεργων μειώθηκε το 2015 σε ποσοστά που είχαν να απαντηθούν πριν από το 2008.¹⁸²

Παρόλο που παρατηρείται βελτίωση της κατάστασης όσον αφορά τη φτώχεια, οι διαφοροποιήσεις στις εισοδηματικές παροχές εξακολουθούν να είναι υψηλές, θέτοντας το ερώτημα κατά πόσο είναι ισόποσα μοιρασμένα για τον πληθυσμό.

Τα αποτελέσματα αναφορικά με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζουν αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών μελών. Κατά το έτος 2016, περίπου το ένα τρίτο του πληθυσμού σε τέσσερα κράτη μέλη αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού: Βουλγαρία (40,4%), Ρουμανία (38,3%), Ελλάδα (35,6%) και Λιθουανία (30,1%). Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά καταγράφηκαν στην Τσεχική Δημοκρατία (13,3%), τη Φινλανδία (16,6%) και τις Κάτω Χώρες (16,7%).¹⁸³

Επιπλέον, η φτώχεια ως φαινόμενο εμφανίζει σημαντικές διαβαθμίσεις ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα και το κοινωνικό status του πληθυσμού. Οι πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες παρατηρείται να είναι οι νέοι, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία, οι άνεργοι και οι πολίτες τρίτων χωρών.¹⁸⁴

Σχεδόν το 33% των νέων στην Ευρώπη είναι πιθανό να βρεθεί αντιμέτωπο σε μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Η ανεργία των νέων παρουσίασε καθοδική τάση για τρίτη συνεχή χρονιά και βρίσκεται στο 18,7% το 2016, όμως και πάλι αυτό το ποσοστό είναι μεγαλύτερο αυτό που είχαμε πριν από την οικονομική κρίση του 2008 (15,6%).

¹⁸⁰ Στο ίδιο, 3.

¹⁸¹ Στο ίδιο, 3.

¹⁸² Στο ίδιο, 3.

¹⁸³ Στο ίδιο, 3.

¹⁸⁴ Στο ίδιο, 3.

Παράλληλα το 2016, σχεδόν το 33,5% των νέων ανάμεσα στην ηλικία 18 και τα 24 έτη αντίκρυζαν τον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.¹⁸⁵

Οι άνθρωποι που ζουν με αναπηρία βρίσκονται εκτεθειμένοι σε αυξημένο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Το 30,2% των ατόμων με αναπηρία (περίπου 31 εκατομμύρια άτομα) βρέθηκαν σε κατάσταση κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού το 2015 στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε αντίθεση με τα άτομα χωρίς αναπηρία που βρέθηκαν σε νεά ποσοστό (20,8%). Στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2014, ο κίνδυνος συνδέεται έντονα με το πόσο σοβαρή είναι η κατάσταση της αναπηρίας και αυξάνεται, αγγίζοντας το 36,7%.¹⁸⁶

Τα παιδιά αποτελούν επίσης μια ομάδα πληθυσμού που αντιμετωπίζει αυξημένο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Το 2016, το ποσοστό κινδύνου που αντιμετώπιζαν τα παιδιά (ηλικίας 0-17 ετών) ήταν 26,4%. Αυτό ήταν υψηλότερο από τον κίνδυνο που αντιμετώπιζαν οι ενήλικες σε ηλικία εργασίας (ηλικίας 18-64 ετών, 24,2%) ή οι ηλικιωμένοι (ηλικίας 65 ετών και άνω, 18,3%).¹⁸⁷

Ο κίνδυνος της έκθεσης των ανέργων σε φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό ανήλθε στο 67,1% το 2016. Επιπρόσθετα, περίπου το 48% του συνόλου των ανέργων ανήκει στην κατηγορία των μακροχρόνια ανέργων. Όταν κάποιος βρίσκεται κατ' εξακολούθηση σε κατάσταση ανεργίας μπορεί να οδηγήσει σε στασιμότητα ή μείωση των δεξιοτήτων και να αυξήσει τον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.¹⁸⁸

Επίσης, είναι μέγιστης σημασίας τα άτομα που γεννήθηκαν εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά βρίσκονται εντός αυτής, λαμβάνοντας υπόψη την αυξανόμενη ανάγκη αντιμετώπισης των ανθρώπων που χρειάζονται άσυλο. Περίπου το 39,1% των ατόμων που γεννήθηκαν εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετώπιζαν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού το 2015, από την άλλη πλευρά οι αυτόχθονες βρίσκονταν σε πολύ μικρότερο ποσοστό σχεδόν το μισό (21,6%).¹⁸⁹

Κάποιες ακόμα πληθυσμιακές κατηγορίες που βρίσκονται αντιμετώπιες με τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι μονογονικές οικογένειες, οι πολύτεκνες οικογένειες και οι κάποιες μειονότητες, όπως για παράδειγμα οι Ρομά.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Στο ίδιο, 4.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, 4.

¹⁸⁷ Στο ίδιο, 4.

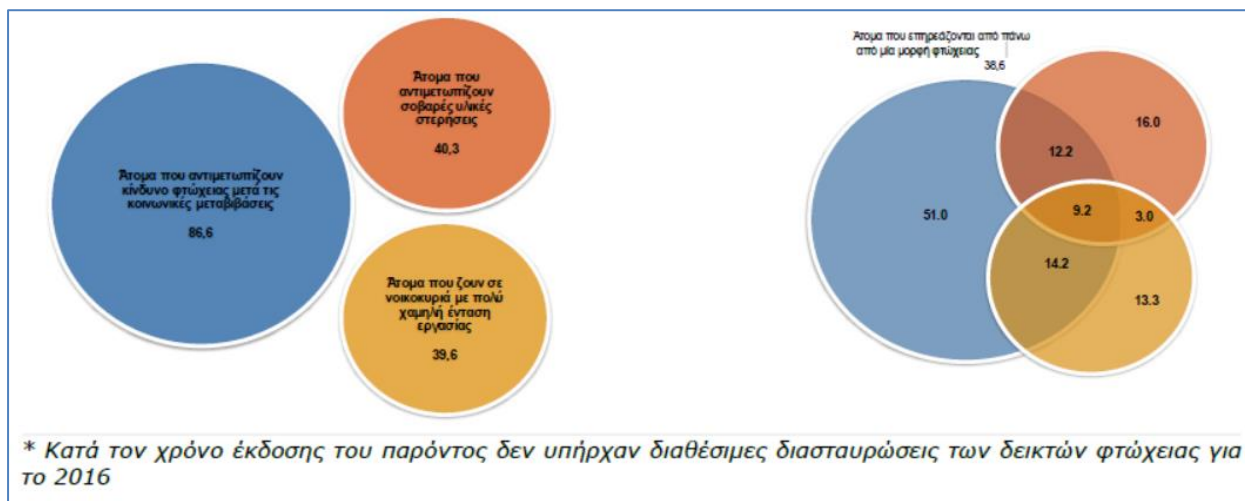
¹⁸⁸ Στο ίδιο, 4.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, 4.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, 4.

Αναδημοσίευση από το *Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, Κοινωνική Ένταξη* από European Commission, 2017, Σχήμα 1, σ.6. © European Commission.

Αριθμός ατόμων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά τύπο δεικτών, ΕΕ-28, 2015 (σε εκατ.)*

Αναδημοσίευση από το *Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, Κοινωνική Ένταξη* από European Commission, 2017, Πίνακας 1, σ.15. © European Commission.

Ατομα που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού 2008 και 2016

	% συνολικού πληθυσμού		σε χιλιάδες	
	2008	2016	2008	2016
ΕΕ *	23,7	23,5	115 908	117 951
Αυστρία	20,6	18,0	1 699	1 542
Βέλγιο	20,8	20,7	2 194	2 335
Βουλγαρία	44,8	40,4	3 421	2 890
Κροατία	:	27,9	:	1 159
Κύπρος	23,3	27,7	181	234
Τσεχική Δημοκρατία	15,3	13,3	1 566	1 375
Δανία	16,3	16,7	887	948

Εσθονία	21,8	24,4	291	318
Φινλανδία	17,4	16,6	910	896
Γαλλία	18,5	18,2	11 150	11 463
Γερμανία	20,1	19,7	16 345	16 035
Ελλάδα	28,1	35,6	3 046	3 789
Ουγγαρία	28,2	26,3	2 794	2 541
Ιρλανδία	23,7	:	1 050	:
Ιταλία	25,5	29,9	15 082	18 095
Λετονία	34,2	28,5	740	554
Λιθουανία	28,3	30,1	910	871
Λουξεμβούργο	15,5	19,7	72	114
Μάλτα	20,1	20,1	81	85
Κάτω Χώρες	14,9	16,7	2 432	2 797
Πολωνία	30,5	21,9	11 491	8 221
Πορτογαλία	26	25,1	2 757	2 595
Ρουμανία	44,2	38,8	9 115	7 694
Σλοβακία	20,6	18,1	1 111	950
Σλοβενία	18,5	18,4	361	371
Ισπανία	23,8	27,9	10 786	12 827
Σουηδία	14,9	18,3	1 367	1 799
Ηνωμένο Βασίλειο	23,2	22,2	14 069	14 359

* Στα στοιχεία για το 2008 δεν περιλαμβάνεται η Κροατία, ενώ στα στοιχεία για το 2016, τα οποία βασίζονται σε εκτιμήσεις, δεν περιλαμβάνεται η Ιρλανδία
: δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία
Πηγή: tsdsc100, European Commission

Δείκτες φτώχειας σύγκριση χωρών

Κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (AROPE), κίνδυνος φτώχειας (AROP), σοβαρή υλική στέρηση (SMD) (% του πληθυσμού), νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (VLWI) (% του πληθυσμού ηλικίας 0-59 ετών), ΕΕ, ζώνη του ευρώ και μεμονωμένα κράτη μέλη, 2012-2015

Πηγή: Eurostat, EU-SILC (ilc_peps01, ilc_li02, ilc_mddd11, ilc_lvhl11), European Commission

Αναδημοσίευση από το Income and living conditions, *Persons at risk of poverty or social exclusion by group of country of birth (population aged 18 and over)* - EU 2020, © Eurostat

Πίνακας 1. Άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό ανά ομάδα χώρας γέννησης (πληθυσμός ηλικίας 18 ετών και άνω) - Στρατηγική ΕΕ 2020

ΧΩΡΕΣ	ΧΡΟΝΙΑ									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ6-1958, ΕΕ9-1973, ΕΕ10-1981, ΕΕ12-1986, ΕΕ15-1995, ΕΕ25-2004, ΕΕ27-2007, ΕΕ28-2013, ΕΕ27-2020)	22,5	23,0	22,7	22,5	21,8	21,6	20,7	20,0	19,5	:
Ευρωπαϊκή Ένωση - 27 χώρες (από 2020)	22,8	23,3	22,8	22,6	22,0	21,8	20,8	19,9	19,3	19,1
Ευρωπαϊκή Ένωση - 28 χώρες (2013-2020)	22,5	23,0	22,7	22,5	21,8	21,6	20,7	20,0	19,5	:
Ευρωπαϊκή Ένωση - 27 χώρες (2007-2013)	22,4	23,0	22,6	22,4	21,7	21,6	20,6	20,0	19,4	:
Ζώνη του Ευρώ (ΖΕ11-1999, ΖΕ12-2001, ΖΕ13-2007, ΖΕ15-2008, ΖΕ16-2009, ΕΑ17-2011, ΖΕ18-2014, ΖΕ19-2015)	20,6	21,2	20,9	21,3	20,9	20,9	20,0	19,5	18,8	18,7
Ζώνη του Ευρώ - 19 χώρες (από 2015)	20,9	21,4	21,1	21,4	20,9	20,9	20,0	19,5	18,8	18,7
Ζώνη του Ευρώ- 18 χώρες (2014)	20,7	21,3	21,0	21,3	20,9	20,8	19,9	19,4	18,7	18,7
Βέλγιο	16,6	17,4	16,4	16,9	17,0	16,7	16,1	15,4	15,2	15,0
Βουλγαρία	48,6	48,7	47,2	38,8	40,7	39,2	38,2	32,5	32,5	31,8
Τσεχία	14,0	14,2	13,8	13,5	12,7	12,2	11,6	11,7	12,3	11,5
Δανία	16,9	17,2	18,2	18,2	17,0	16,6	16,3	16,1	16,0	15,2
Γερμανία (μέχρι 1990 πρώην επικράτεια της Δυτικής Γερμανίας)	19,7	19,9	20,3	20,7	20,0	19,3	18,9	18,8	17,9	18,6
Εσθονία	22,1	22,5	22,7	24,4	23,2	23,6	23,1	24,1	23,6	23,2
Ιρλανδία	28,6	28,5	27,1	26,0	24,0	22,3	20,9	18,9	19,2	17,8
Ελλάδα	29,2	32,7	32,3	33,3	32,9	33,2	32,2	29,3	28,0	26,9
Ισπανία	22,4	22,7	22,8	24,7	24,4	23,8	22,6	21,9	20,7	21,3
Γαλλία	16,6	16,5	15,7	16,0	15,2	15,4	14,0	13,8	14,1	14,5

Κροατία	32,1	31,3	28,8	28,2	28,3	27,4	25,5	24,1	23,1	23,2
Ιταλία	25,8	27,5	26,1	25,5	25,7	26,9	25,9	24,9	23,7	22,8
Κύπρος	23,5	24,7	25,3	26,4	26,4	25,0	22,9	21,2	19,8	17,8
Λετονία	39,0	34,8	33,8	31,2	29,8	28,0	28,0	28,3	27,9	26,3
Λιθουανία	32,7	32,2	29,3	26,6	28,1	29,3	28,3	27,8	25,6	24,4
Λουξεμβούργο	10,6	11,0	12,2	11,8	12,1	12,5	14,3	15,4	15,4	15,4
Ουγγαρία	29,6	31,7	33,0	29,9	26,5	24,7	24,0	17,9	17,6	17,4
Μάλτα	20,6	21,2	22,6	22,0	21,5	19,2	18,0	17,7	19,2	18,2
Ολλανδία	12,9	12,5	13,6	14,0	14,0	13,6	15,2	15,0	14,1	13,5
Αυστρία	15,5	15,2	14,7	14,3	13,4	12,9	12,9	12,7	12,7	12,0
Πολωνία	26,6	26,2	24,7	23,7	22,8	21,8	19,9	19,5	18,8	18,4
Πορτογαλία	23,0	24,6	26,0	26,1	25,4	24,5	22,8	21,3	21,2	19,3
Ρουμανία	39,0	41,0	39,7	37,9	35,1	36,3	34,3	31,2	30,1	28,9
Σλοβενία	18,7	18,8	19,4	19,4	18,1	17,8	16,2	15,6	14,2	14,6
Σλοβακία	19,5	19,2	18,5	17,3	16,9	16,6	14,8	14,5	15,0	13,8
Φιλανδία	17,6	17,2	16,1	17,0	16,5	16,0	15,1	15,8	15,3	15,5
Σουηδία	14,8	13,8	14,5	13,6	14,2	13,9	12,4	12,9	12,4	12,4
Ισλανδία	11,7	10,8	11,0	10,2	11,1	10,8	11,8	9,9	:	:
Νορβηγία	13,6	12,6	12,8	13,0	14,4	13,8	14,4	14,5	13,9	13,9
Ελβετία	15,1	15,0	15,1	14,7	15,3	15,1	15,2	14,7	15,8	14,8
Ηνωμένο Βασίλειο	20,2	21,2	21,5	21,1	19,9	20,2	20,0	20,7	:	:
Μαυροβούνιο	:	:	35,1	35,2	34,3	32,9	31,8	28,2	27,5	28,4
Βόρεια Μακεδονία	49,6	49,4	47,5	42,2	40,3	39,8	39,8	39,8	38,8	38,1
Αλβανία	:	:	:	:	:	:	51,0	48,1	45,4	42,1
Σερβία	:	:	:	42,6	42,0	38,6	36,5	34,3	31,5	30,3
Τουρκία	61,5	58,9	48,5	38,8	38,6	42,4	38,4	36,6	36,6	38,8
Κόσσοβο (σύμφωνα με την απόφαση 1244/99 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών)	:	:	:	:	:	:	:	56,4	:	:

: δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία

Πηγή: Eurostat

Συνοψίζοντας για τον κοινωνικό αποκλεισμό αρχικά, ο κοινωνικός αποκλεισμός χαρακτηρίζεται από τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του. Κατά αυτόν τον τρόπο η φτώχεια αφορά την έννοια του εισοδήματος, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αναφέρεται μόνο σε ζήτημα που αφορούν το εισόδημα ή τον τομέα της απασχόλησης αλλά και σε ζητήματα τα οποία αφορούν σε τομείς όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία ή οι υπηρεσίες. Μετέπειτα, ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια έχει μια δυναμική. Δηλαδή επεξηγεί ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται στις προσωπικές αποτυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν τις αποστερήσεις αυτές, αλλά δημιουργούνται μέσα από τους μηχανισμούς του κράτους.¹⁹¹ Επιπρόσθετα, εστιάζουν στις πολιτικές προσεγγίσεις. Αυτό αφορά τις συνθήκες τόσο οικονομικές όσο και κοινωνικές που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό. Είναι εμφανές ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δημιουργείται λόγω των υπάρχοντων πολιτικών και υπηρεσιών που είναι ελλειπείς για τους πολίτες.¹⁹² Κατά αυτό τον τρόπο ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα συνοθύλευμα των παράπων και η μεταβολή αυτού του φαινομένου μπορεί να επέλθει μέσω των αλλαγών αυτών των πολιτικών.

5.3 Κοινωνικός Αποκλεισμός και Α.Μ.Ε.Α

Όπως αναφέραμε και παραπάνω οι ομάδες που πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό ή θα μπορούσαν να βρεθούν σε αυτή τη θέση είναι εν δυνάμει όλοι οι πολίτες εάν αντιμετώπιζαν παραπάνω δυσκολίες που αναφέραμε. Όμως κάποιες συγκεκριμένες ομάδες αντιμετωπίζουν το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού λόγω της σύστασης τους, όπως οι πρόσφυγες, τα απεξαρτημένα άτομα, οι φυλακισμένοι ή πρώην φυλακισμένοι, οι Ρομά, τα Α.Μ.Ε.Α. Παρακάτω θα εξετάσουμε πιο εκτενώς την ομάδα των Α.Μ.Ε.Α.

Σε αυτήν την ενότητα θα αναφερθούμε στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό στα άτομα με αναπηρία όπως αποτυπώθηκαν στην έρευνα της Ε.Σ.Α.μεΑ.. Την τελευταία δεκαετία τα άτομα με αναπηρία ή/και χρόνιες παθήσεις και οι οικογένειές τους δυσκολεύτηκαν αρκετά λόγω της οικονομικής κρίσης. Τα σημερινά δεδομένα λόγω της υγειονομικής συνθήκης της

¹⁹¹Καβουνίδη, *Τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού: Κοινωνικός αποκλεισμός, έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής*, 54.

¹⁹²Στο ίδιο, 54.

πανδημίας οι επιπτώσεις στην οικονομία επηρεάζουν τα ευάλωτα στρώματα της κοινωνίας και ιδιαίτερα τα άτομα με αναπηρία που ήδη αντιμετώπιζαν εξαιρετικά υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Παρακάτω παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό κατά τη χρονική περίοδο του 2019 με άξονα το εισόδημα των ατόμων με και χωρίς αναπηρία για το 2018, επιπλέον αποτυπώνονται οι αλλαγές που έχουν επέλθει από τις χρονιές 2010 έως 2019.

Από τα δεδομένα προκύπτει ότι κατά τη χρονική περίοδο του 2019 τα άτομα που έχουν αναπηρία είτε έχουν κάποιον περιορισμό της δραστηριότητάς τους λόγω προβλημάτων υγείας είναι 23,2% από 16 ετών και πάνω, από αυτό το ποσοστό τα 846.010 άτομα έχουν σοβαρή αναπηρία και τα 1.210.404 βρίσκονται αντιμετώπιμα με μέτριο περιορισμό δραστηριότητας.

Κατά τη χρονιά 2019 προκύπτει ότι κατά την ηλικία 16 έως 24 ετών έξι στους δέκα πολίτες μπορούν να βρεθούν υπό το καθεστώς της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού κάτι το οποίο δεν ισχύει στα άτομα που δεν έχουν αναπηρία, το ποσοστό σε εκείνα τα άτομα είναι το μισό.

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε ότι σύμφωνα με την έρευνα της Ε.Σ.Α.μεΑ. σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού μπορούν να βρεθούν άτομα με σοβαρή αναπηρία σε σχεδόν διπλάσια ποσοστά από ότι τα άτομα χωρίς αναπηρία:

- 69,2% των ατόμων με σοβαρή αναπηρία μεταξύ της ηλικίας 25 έως 34 ετών συγκριτικά με το 32% των ατόμων που δεν έχουν αναπηρία

- 67,6% των ατόμων με σοβαρή αναπηρία μεταξύ της ηλικίας 35 έως 44 ετών συγκριτικά με το 26,4% των ατόμων που δεν έχουν αναπηρία

- 58,6% των ατόμων με σοβαρή αναπηρία μεταξύ της ηλικίας 45 έως 54 ετών συγκριτικά με το 28,6% των ατόμων που δεν έχουν αναπηρία

- 50,9% των ατόμων με σοβαρή αναπηρία μεταξύ της ηλικίας 55 έως 64 ετών συγκριτικά με το 32,8% των ατόμων που δεν έχουν αναπηρία.

Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης του 2008 διαπιστώνεται αύξηση του ποσοστού της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στα άτομα που βρίσκονται αντιμέτωπα με σοβαρή αναπηρία κατά τη χρονική περίοδο 2010 έως 2019 από 43,3% σε 57,2%, κάτι το οποίο δεν παρατηρείται στα άτομα που δεν βρίσκονται αντιμέτωπα με αναπηρία με αποτέλεσμα να διαφαίνεται η άνιση αντιμετώπισή τους.

Θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα από τη μελέτη της Ε.Σ.Α.μεΑ. κατά τα οποία διαπιστώνεται ότι τα άτομα με αναπηρία που έρχονται αντιμέτωποι με τον κίνδυνο της φτώχειας με κριτήρια το εισόδημα αλλά και τα επιδόματα και συντάξεις που λαμβάνουν, είναι αρκετά αυξημένο στις παραγωγικές ηλικίες των ατόμων. Επιπλέον παρατηρείται ότι τα ποσοστά των ατόμων που δεν βρίσκονται σε αναπηρία είναι πολύ χαμηλότερα. Πιο συγκεκριμένα υπό τον κίνδυνο της φτώχειας μπορούν να βρεθούν:

- τα άτομα που έχουν αναπηρία μεταξύ 25 έως 34 ετών με ποσοστό 30,7% σε σύγκριση με τα άτομα που δεν βρίσκονται σε αναπηρία με ποσοστό 17,1%

- τα άτομα που έχουν αναπηρία μεταξύ 35 έως 44 ετών με ποσοστό 25,3% σε σύγκριση με τα άτομα που δεν βρίσκονται σε αναπηρία με ποσοστό 16,4%

- τα άτομα που έχουν αναπηρία μεταξύ 45 έως 54 ετών με ποσοστό 24,6% σε σύγκριση με τα άτομα που δεν βρίσκονται σε αναπηρία με ποσοστό 17,5%

- τα άτομα που έχουν αναπηρία μεταξύ 55 έως 64 ετών με ποσοστό 24,3% σε σύγκριση με τα άτομα που δεν βρίσκονται σε αναπηρία με ποσοστό 16,7%.

Επιπλέον από την έρευνα προκύπτουν τα αποτελέσματα ότι τα άτομα που βρίσκονται αντιμέτωπα με σοβαρή αναπηρία μεταξύ των ηλικιών 16 έως 64 ετών είναι αντιμέτωπα με σοβαρές ελλείψεις υλικών αγαθών και φτάνει στο 31% ενώ στα άτομα που βρίσκονται από την ηλικία των 65 και πάνω βρίσκονται στο 17,6% και σε αυτή την περίπτωση τα ποσοστά των ατόμων χωρίς αναπηρία είναι πολύ χαμηλότερα και σχεδόν αριθμητικά τα μισά. Κατά τα χρονικά διαστήματα από το 2010 και έπειτα σε όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού παρατηρείται ο δείκτης της υλικής στέρησης ότι είναι αυξημένος λόγω της οικονομικής κρίσης και μόνο από τα 2018 και 2019 βλέπουμε μία μείωση αυτού του φαινομένου.

Τα άτομα που βρίσκονταν σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας αποτυπώνεται από την έρευνα ότι κατά τη χρονική περίοδο του 2016 και μετά υπάρχει μία αύξηση στα άτομα που έχουν αναπηρία και διαμένουν σε αυτά τα νοικοκυριά σε αντίθεση με τα άτομα που δεν βρίσκονται σε αναπηρία διαπιστώνεται μία μείωση αυτό το ποσοστό. Επιπλέον κατά τη χρονιά του 2019, 5 στα 10 άτομα που έχουν σοβαρή αναπηρία διαμένουν σε αυτά τα νοικοκυριά όπου τα μέλη της οικογένειας είτε είτε είναι άνεργοι είτε έχουν περιορισμένη απασχόληση με λιγότερες ώρες εργασίας.

Συμπερασματικά, τα άτομα με σοβαρή αναπηρία 16-64 ετών, με το 60% να βρίσκεται στο φάσμα της φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό, αποτυπώνουν ένα σοβαρό πρόβλημα της κοινωνίας για μια μεγάλη κατηγορία νέων ανθρώπων και πολιτών με αναπηρία ή/και χρόνιες παθήσεις.

Αποτυπώνονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης οι οποίες ήταν πιο έντονες για τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις, παρότι με τη δράση του το αναπηρικό κίνημα κατάφερε να διατηρήσει τα αναπηρικά επιδόματα. Ενώ τα έτη 2016-2019 σημειώνεται σταδιακή βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών δεικτών, όσον αφορά τα άτομα με αναπηρία διαπιστώνεται εκ νέου όξυνση των ανισοτήτων και διευρύνεται το χάσμα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού μεταξύ των ατόμων με και των ατόμων χωρίς αναπηρία.¹⁹³

Η ανάλυση του κινδύνου φτώχειας που διατρέχουν τα άτομα με αναπηρία αποτυπώνει την άνιση θέση στην οποία βρίσκονται, ιδίως ως προς την πρόσβαση στην εργασία, και επιβεβαιώνει την άμεση αναγκαιότητα ουσιαστικής ενίσχυσης της κοινωνικής προστασίας των ατόμων με αναπηρία και των οικογενειών τους, που κινδυνεύουν πλέον να βιώσουν ακραία φτώχεια.¹⁹⁴

¹⁹³Στο ίδιο, 7.

¹⁹⁴Στο ίδιο, 7.

5.4 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός

Η σύνδεση της κοινωνικής οικονομίας με τον κοινωνικό αποκλεισμό πραγματοποιείται διότι η κοινωνική οικονομία συνδέεται με πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Παρατηρούμε ότι ο τρόπος παρέμβασης της κοινωνικής οικονομίας για την επίλυση αυτών των ζητημάτων πραγματοποιείται πολλές φορές από αντίθετες προσεγγίσεις του κοινωνικού αποκλεισμού. Παρακάτω θα εξετάσουμε με ποιον τρόπο οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού με κάποιες προτάσεις και δράσεις τους όπου σύμφωνα με τη Αδάμ Σοφία¹⁹⁵ είναι να συμβάλλουν στην παροχή υπηρεσιών που αφορούν την υγεία την πρόνοια την κοινωνική ασφάλιση καθώς το κράτος διαφαίνεται ότι παρουσιάζει δυσκολίες και ελλείψεις σε αυτούς τομείς, να δοθεί έμφαση αρκετά στην απασχόληση και στην εύρεση εργασίας στους πολίτες καθώς αποτελεί ένα κομβικό ζήτημα που χρειάζεται επίλυση τους, τα άτομα μπορούν να εργαστούν σε θέσεις μέσω προγραμμάτων που αφορούν τον ευάλωτο πληθυσμό στις κοινωνικές επιχειρήσεις, να προσπαθήσουν να αναπτύξουν τις τοπικές κοινωνίες και τους κοινοτικό θεσμούς καθώς έχουμε αποτυπώσει και παραπάνω ότι η χωρική διάταξη παίζει σημαντικό ρόλο στον κοινωνικό αποκλεισμό ορισμένων ομάδων με βάση τον τόπο διαμονής.

Υπάρχουν διαφορετικές πολιτικές προσεγγίσεις οι οποίες συνδέονται με τον τρίτο τομέα όσον αφορά τις στρατηγικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά πέρα από αυτό αντιμετωπίζουν κάποιες διαφορές μεταξύ τους.

Εάν θέλουμε να εξετάσουμε τις θέσεις του πολιτικού ρεύματος του τρίτου δρόμου στην Αγγλία είναι ότι το κράτος δεν έχει καταφέρει να αντιμετωπίσει ούτε το φαινόμενο της φτώχειας ούτε του κοινωνικού αποκλεισμού, επιπλέον δεν μπορεί να καλύψει τα κόστη που χρειάζεται ώστε να είναι λειτουργικό το κράτος πρόνοιας, τέλος το ρεύμα του νεοφιλελευθερισμού δεν έχει επιτρέψει να υπάρχει μία κοινωνική συσπείρωση των πολιτών στην αντιμετώπιση των προβλημάτων και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της κοινωνίας των πολιτών και εθελοντικού

¹⁹⁵Αδάμ Σοφία, «Ο Ρόλος Της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα: Κριτικές Προσεγγίσεις Και Προκλήσεις» *Η Κοινωνική Οικονομία Ως Προσπάθεια Αντιμετώπισης Προβλημάτων Κοινωνικού Αποκλεισμού Εν Μέσω Κρίσης: Μια Κριτική Προσέγγιση*, (Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής, 4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, 2011) 12-13.

και μη κερδοσκοπικού τύπου οργανώσεων καθώς και στο τμήμα των οικονομικών να αναλάβουν πολύ πιο δυναμικά δράση οι κοινωνικές επιχειρήσεις.¹⁹⁶ Ο τρίτος τομέας λοιπόν μπορεί να αποτελέσει μία σωτηρία λύση για την επίλυση προβλημάτων που προκύπτουν και δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν από το κράτος είτε είναι οικονομικής φύσεως είτε είναι κοινωνικής φύσεως. Μέσω λοιπόν των οργανώσεων και των φορέων που έχει στο δυναμικό της η κοινωνική οικονομία μπορεί είτε τοπικά είτε εθνικά να αντιμετωπίσει αυτά τα θέματα. Με αρωγό λοιπόν τις κοινωνικές οργανώσεις και υπηρεσίες μπορούν να αντιμετωπιστούν φλέγοντα ζητήματα, όπως είναι η ένταξη αποκλεισμένων ανθρώπων στην αγορά εργασίας και η βελτίωση περιοχών που θεωρούνται υποβαθμισμένες δυσκολεύοντας με αυτόν τον τρόπο και τους πολίτες που ζουν σε αυτές.¹⁹⁷

Αν θέλουμε να εξετάσουμε το πώς συνεισφέρει η κοινωνική οικονομία στην αντιμετώπιση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού σύμφωνα με τη Σοφία Αδάμ, φαίνεται ότι η ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων που πλέον στέκονται καλά και προοδεύουν καθώς απασχολούν εργαζομένους με ικανοποιητικές συνθήκες, παρουσίασαν αυτή την καλή εξέλιξη καθώς βρίσκονταν ήδη σε περιοχές όπου η οικονομία παρουσίαζε εξέλιξη και γενικότερα σε αυτές τις περιοχές υπήρξε εμφανής κοινωνική ενότητα από τους πολίτες.¹⁹⁸

Αν θέλουμε να εξετάσουμε το πώς συνεισφέρει η κοινωνική οικονομία στην αντιμετώπιση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού σύμφωνα με τη Σοφία Αδάμ, φαίνεται ότι η ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων που πλέον στέκονται καλά και προοδεύουν καθώς απασχολούν εργαζομένους με ικανοποιητικές συνθήκες, παρουσίασαν αυτή την καλή εξέλιξη καθώς βρίσκονταν ήδη σε περιοχές όπου η οικονομία παρουσίαζε εξέλιξη και γενικότερα σε αυτές τις περιοχές υπήρξε εμφανής κοινωνική ενότητα από τους πολίτες.¹⁹⁹

Τέλος στην κοινωνική οικονομία μία από τις βασικές αρχές είναι η δημοκρατία επομένως κατά το 1970 και το 1980, οι εθελοντικές και κοινωνικές οργανώσεις που είχαν δημιουργηθεί είχαν ως αρχή Δημοκρατία και με αυτό τον άξονα έπρεπε να πληρούν τις παρακάτω συνθήκες,

¹⁹⁶ Στο ίδιο, 14.

¹⁹⁷ Αδάμ, *Η Κοινωνική Οικονομία Ως Προσπάθεια Αντιμετώπισης Προβλημάτων Κοινωνικού Αποκλεισμού Εν Μέσω Κρίσης: Μια Κριτική Προσέγγιση*, 14.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, 14.

¹⁹⁹ Στο ίδιο, 14-15.

όπως ότι η κοινωνική χρησιμότητα πρέπει να συνδέεται άμεσα με την οικονομική βιωσιμότητα, επιπλέον πρέπει να υπάρχει ενεργή δράση και συμμετοχή των πολιτών ώστε να είναι μέρος της αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού, επίσης οι πολίτες πρέπει να συμμετέχουν σε όλα τα επίπεδα της διακυβέρνησης και τέλος πρέπει να υπάρχει ένας επιχειρηματικός άξονας και κατεύθυνση όπου θα παράγονται αγαθά και υπηρεσίες και θα συναλλάσσονται στην αγορά.²⁰⁰

Στα πλαίσια του κοινωνικού αποκλεισμού ο οποίος έχει ως απόρροια και την ανεργία με ότι συνέπειες επιφέρει αυτό, θα παρουσιάσουμε μια πρόταση «Πρόγραμμα Σ.Κ.Απ.Α.Νέα (ς) Δρα.Π.» που συμβάλλει στην αντιμετώπιση της ανεργίας. Με κεντρικό άξονα την κοινωνική αλληλεγγύη. Ενδεικτικά οι στόχοι αυτής της πρότασης είναι σύμφωνα με τον κ. Λύτρα²⁰¹ η αύξηση στην απασχόληση, η ένταξη στην εργασία ατόμων που είναι ανεργοί μακρόχρονα, η έναρξη της ιδιωτικής χρηματοδότησης. Οι κρατικές συνεισφορές σε ένα μεγάλο βαθμό θα επιστρέφουν, μέσω των φόρων και των εισφορών στα ασφαλιστικά ταμεία. Επιπλέον θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι θέσεις εργασίας που υπάρχουν στις κοινωνικές οργανώσεις και τους συνεταιρισμούς, ώστε να συμβάλλουν στην στήριξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Κατά την περίοδο εφαρμογής του προγράμματος θα πρέπει να αυξηθούν οι καταθέσεις στις εμπορικές τράπεζες, θα πρέπει να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα στο τοπικό πλαίσιο των περιφερειών. Παράλληλα πρέπει να επέλθει αύξηση του τοπικού πλούτου και του εθνικού ΑΕΠ, λόγω της άμεσης αύξησης του κύκλου των συναλλαγών. Θα παρατηρηθούν τόσο αύξηση των φόρων από τις πραγματοποιηθείσες δράσεις όσο και αύξηση των εισφορών προς το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

²⁰⁰ Στο ίδιο, 15.

²⁰¹ Ανδρέας Ν. Λύτρας, «Συνεργατική Κοινωνία Κείμενα για την κοινωνική αλλαγή Η ουτοπία είναι η επόμενη πραγματικότητα» (Πάντειον Πανεπιστήμιο Αθήνα, 2021) 101-102.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η κοινωνική οικονομία μπορεί να λειτουργήσει ως ένας πολύ διαφορετικός τρόπος προσέγγισης στην οικονομία του σήμερα. Μέσω της κοινωνικής αλληλεγγύης και της εφαρμογής ενός κοινωνικού οικονομικού συστήματος με άξονα την κάλυψη αναγκών μέσω αλληλεγγύης και ισοδικαιου μοιράσματος των πορων,θα μπορούσαν να διαφοροποιηθούν πολλές δυσκολίες και ασυνέπειες που υπάρχουν στο κράτος και έχουν αντίκρισμα στους πολίτες του. Ως συνέπεια της κρίσης του κράτους πρόνοιας επιτρέπει να βρε μια θέση η κοινωνική οικονομία και οι συνεταιρισμοί ώστε να συμβάλλει στην κάλυψη αναγκών σε αγαθά, υγεία, παιδεία, πολιτισμό.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω εννοιολογικά ο προσδιορισμός της κοινωνικής οικονομίας έχει τις απαρχές της στην Γαλλία το 1970 όταν κάποιοι φορείς δημιούργησαν την Εθνική Επιτροπή Σύνδεσης των Αλληλασφαλιστικών Συνεταιρισμών και Συλλογικών Δραστηριοτήτων (CNLAMCA).²⁰² Ο όρος της κοινωνικής οικονομίας έγινε τότε επίσημος, όπου το 1980 η κοινωνική οικονομία ορίζεται ενα συνολο οργανώσεων που παράγουν έργο εκτός του δημοσιου τομέα , έχουν δημοκρατική διοίκηση, οι υποχρεώσεις κατανέμονται με δίκαιο τρόπο και όσον αφορά την διανομή των κερδών και την ιδιοκτησία έχουν ένα ειδικό καθεστώς για την για το καλό των μελων τους και της κοινωνιας.²⁰³ Όπως παρατηρήσαμε η οριοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι εύκολη, καθώς οι νοηματοδοτήσεις και οι φορείς της μπορεί να διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Όμως υπάρχουν κάποιοι φορείς που απαντώνται σε όλες τις χώρες. Τέτοιοι φορείς είναι οι συνεταιρισμοί, τα ιδρύματα και τα σωματεία-ενώσεις όπου οι φορείς αυτοί συναντώνται από τον 18^ο και 19^ο αιώνα.²⁰⁴

Στη σημερινή της μορφή η κοινωνική οικονομία δημιουργεί δυο μεγάλα πλαίσια τα οποία διαχωρίζονται είτε με βάση το νομικό-θεσμικό καθεστως είτε με βάση τις κοινές αρχές που εξυπηρετούν. Στην πρώτη κατηγορία βρίσκονται 1) οι συνεταιρισμοί, 2) τα σωματεία, οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοι, 3) τα ιδρύματα, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, 4) τα ταμεία

²⁰² Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 20.

²⁰³ Νασιούλας Ιωάννης, *Ένα Συνολικό Πλαίσιο Για Την Αξιολόγηση Της Κοινωνικής Οικονομίας Στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). (Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2010), 24-25.

²⁰⁴ Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 44.

αλληλοβοήθειας, 5) κοινωνικές συναιτεριστικές επιχειρήσεις, 6) κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης. Στην δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται 1) οι ΜΚΟ, 2) η εθελοντική εργασία, 3) οργανώσεις γειτονίας, 4) κοινωνικές πρωτοβουλίες για τομείς όπως η υγεία, η παιδεία, 5) η εναλλακτικές και ηθικές τράπεζες.²⁰⁵

Σύμφωνα με τη «Τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνική & αλληλέγγυα οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.)», περισσότεροι από 14 εκατομμύρια άνθρωποι (το 6,5% από το σύνολο των οικονομικά ενεργών πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης) απασχολούνταν σε οργανώσεις της το 2010, σε αντίθεση με το 2002 όπου ο αριθμός απασχολούμενων άγγιζε τα 11 εκατομμύρια. Το 2017, στην Ευρώπη, υπήρχαν 221.960 συνεταιρισμοί με 4.710.595 εργαζόμενους στο σύνολο τους, ενώ συνολικά 279.396.867 άτομα απασχολούνταν σε συνεταιρισμούς σε 156 χώρες σε όλες τις πέντε ηπείρους (σύμφωνα με μελέτη του Διεθνούς Οργανισμού Βιομηχανικών, Τεχνικών και Υπηρεσιακών Συνεταιρισμών (CICOPA). Στην Ευρώπη, υπάρχουν περίπου 2 εκατομμύρια μονάδες κοινωνικής οικονομίας, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το 10-12% του συνόλου των επιχειρήσεων στην Ευρώπη.²⁰⁶

Τα τελευταία επτά χρόνια, η πλειονότητα των ευρωπαϊκών χωρών έχει εστιάσει στην δημιουργία νομοθεσίας σχετικά με την κοινωνική οικονομία. Αυτή η νομοθεσία στοχεύει ώστε να θεσπιστούν νέοι νόμοι για την κοινωνική οικονομία, έχουν δημιουργηθεί σε χώρες όπως η Ισπανία κατά την χρονολογία 2011, η Πορτογαλία το 2013, η Ελλάδα τόσο το 2011 όσο και το 2016, η Γαλλία κατά τη χρονιά του 2014 και τη Ρουμανία το 2016. Έχουμε και κάποιες νομοθεσίες οι οποίες αφορούν τον τομέα της περιφέρειας τόσο στο Βέλγιο όσο και στην Ισπανία.²⁰⁷

Η πρώτη νομοθετική πρωτοβουλία για την κοινωνική οικονομία έλαβε χώρα το 2011, όπου ψηφίστηκε ο νόμος 4019/2011 «Περί Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και άλλες διατάξεις». Δόθηκε και ένας ορισμός της κοινωνικής οικονομίας σύμφωνα με τον οποίο, η κοινωνική οικονομία βασίζεται σε δράσεις που έχουν κοινωνικό, οικονομικό και επιχειρηματικό χαρακτήρα, με κύριο στόχο το κοινό καλό των πολιτών. Τις

²⁰⁵Ντούλια, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*, 33-34.

²⁰⁶Στο ίδιο, 11-12.

²⁰⁷ CIRIEC-International, Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 22.

παραπάνω δράσεις τις πραγματοποιούν νομικά πρόσωπα. Ο παραπάνω ορισμός δεν ακολουθούσε τα πρότυπα που είχαν ορισθεί για την κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη.²⁰⁸ Μια πρώτη αδυναμία του νόμου ήταν ότι ούτε όριζε αλλά ούτε οριοθετούσε την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα ούτε τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Μια δεύτερη αδυναμία του νόμου ήταν ότι με βάση την παρακάτω διάκριση που θα αποτυπώσουμε, δεν συμπεριλαμβάνονται όλες οι κατηγορίες των φορέων της κοινωνικής οικονομίας όπως συνέβαινε σε άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπήρξε γενικότερα η τάση να ταυτίζεται η κοινωνική οικονομία με τους συνεταιρισμούς.

Το 2016 ψηφίστηκε νέος νόμος για την κοινωνική οικονομία λόγω των αδυναμιών του προηγούμενου νόμου. Ο νέος νόμος ήταν ο 4430/2016 *«περί Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και ανάπτυξης των φορέων της και άλλες διατάξεις»*, με αυτόν τον νέο νόμο επιδίωκαν να οριοθετηθούν και να οριστούν καλύτερα οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας, να γίνουν πιο απλοϊκές οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και να υπάρξουν νέοι θεσμοί στήριξης της κοινωνικής οικονομίας.²⁰⁹

Όσον αφορά το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού που πλήττει τις κοινωνίες, η δράση που χρειάζεται για να καταπολεμηθεί βασίζεται στην αναγνώριση ότι η φτώχεια και άλλες μορφές αποστέρησης για να αντιμετωπιστούν χρειάζονται ενεργή ανάμειξη της Κοινότητας. Στο παρελθόν τα κράτη θεωρούσαν ότι φαινόμενα όπως η φτώχεια δεν είχαν πλέον την θέση τους στον σύγχρονο κόσμο ο οποίος εξελισσόταν και αναπτυσσόταν. Η αντίληψη αυτή άλλαξε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, μετά από την εμφάνιση νέων μορφών φτώχειας και περιθωριοποίησης. Αυτές οι μορφές που εμφανίστηκαν ήταν αποτέλεσμα και συνέπεια της οικονομικής κρίσης, η οποία οδήγησε σε ανεργία και σε διαφοροποιήσεις όσον αφορά τους μισθούς. Επιπλέον τεχνολογικές, οικονομικές, και κοινωνικές αλλαγές δημιούργησαν νέες μορφές φτώχειας και περιθωριοποίησης. Όλες αυτές οι αλλαγές δεν αφήνουν ανεπηρέαστη την κοινωνία και οδηγούν στη δημιουργία καταστάσεων αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού. Η σύνδεση της κοινωνικής οικονομίας με τον κοινωνικό αποκλεισμό

²⁰⁸ Αποστολόπουλος, Δερμάτης & Λιαργκόβας, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*, 169-170.

²⁰⁹ Στο ίδιο, 173.

πραγματοποιείται διότι η κοινωνική οικονομία συνδέεται με πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Τέλος από την μελέτη και την συγγραφή της εργασίας συμπεραίνουμε ότι η κοινωνική οικονομία χρειάζεται ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανάπτυξης, το οποίο θα αναγνωρίζει την αναγκαιότητα ενσωμάτωσης της οικονομίας στην κοινωνία και τις ανάγκες της και την συμβολή της στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Σε περιφερειακό επίπεδο η τοπική αυτοδιοίκηση πρέπει να συμβάλλει σε αυτήν την προσπάθεια να αναπτυχθεί και να ενισχυθεί ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας. Όσον αφορά το σχέδιο δράση και ανάπτυξης που αναφέραμε παραπάνω, είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες στον χρηματοπιστωτικό τομέα με στόχο την ενίσχυση και υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας. Κάτι τέτοιο θα έχει ως αποτέλεσμα η κοινωνική οικονομία και οι κοινωνικές επιχειρήσεις που υπάρχουν μέσω της κοινωνικής οικονομίας να είναι αυτόνομες και να λειτουργούν με κατεύθυνση τη δημιουργία ενός επαρκούς κοινωνικού κράτους για τους πολίτες τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αδάμ Σοφία και Παπαθεοδώρου Χρίστος. *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Μελέτες / 8. Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, 2010.

Αδάμ Σοφία. «Ο Ρόλος Της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα: Κριτικές Προσεγγίσεις Και Προκλήσεις» *Η Κοινωνική Οικονομία Ως Προσπάθεια Αντιμετώπισης Προβλημάτων Κοινωνικού Αποκλεισμού Εν Μέσω Κρίσης: Μια Κριτική Προσέγγιση*. Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής, 4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, 2011.

Αποστολόπουλος Ν., Δερμάτης Ζ. & Λιαργκόβας Π. *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική Εμπειρία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2020.

Γεώργιας Κωνσταντίνος. «Κοινωνική Οικονομία: Θεωρία, Εμπειρίες και Προοπτικές», επιμ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώργιας, *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη: Ορισμοί, εμπειρία και προοπτικές*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις / Δοκίμιο 20, 2013.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δελτίο τύπου Κίνδυνος Φτώχειας, Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2020 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος: Έτος 2019). Πειραιάς, 23 Ιουνίου 2021.

«Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση - 2022». *Καταπολέμηση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων*. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

«Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου». *Κοινωνική Ένταξη*. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Καβουνίδη Τζένη. «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής». Επιμ. Η. Κατσούλης, Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη & Ε. Φρονίμου. *Τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού: Κοινωνικός*

αποκλεισμός, έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών 2005.

Κωστόπουλος Τρύφοντας. «Ανοιχτό Συνέδριο Κοινωνίας Πολιτών Για Την Κοινωνική Οικονομία», *Η Κοινωνική Οικονομία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Αθήνα, 2016.

Λύτρας Ανδρέας. «Συνεργατική Κοινωνία Κείμενα για την κοινωνική αλλαγή Η ουτοπία είναι η επόμενη πραγματικότητα». Πάντειον Πανεπιστήμιο Αθήνα, 2021.

Μουσούρου Λουκία. «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία». Επιμ. Κασημάτη Κούλα, *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία*. Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg 2007.

Νασιούλας Ιωάννης. *Ένα Συνολικό Πλαίσιο Για Την Αξιολόγηση Της Κοινωνικής Οικονομίας Στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2010.

Νασιούλας Ιωάννης. «Κοινωνική Οικονομία: Θεωρία, Εμπειρίες και Προοπτικές». Επιμ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώργμας, *Η Κοινωνική Οικονομία στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις / Δοκίμιο 20, 2013.

Νικολόπουλος Τάκης και Καπογιάννης Δημήτρης. *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, 2014.

Ντούλια Θεοδώρα. *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*. Αθήνα: Εκδόσεις Οσελότος, 2015.

Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας της ΕΣΑμεΑ. «8ο Δελτίο Στατιστικής Πληροφόρησης» *Φτώχεια Και Κοινωνικός Αποκλεισμός Στα Άτομα Με Αναπηρία*. Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία.

Τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνική & αλληλέγγυα οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.) Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε. Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε. , 2021.

Τριχοπούλου Άννα. «Η Ανάδυση της Κοινωνικής Οικονομίας». Επιμ. Τσομπανόγλου Γιώργος, *Οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*:

μεθοδολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί για την χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών. Αθήνα: Παπαζήση 2008.

Φέρωνας Ανδρέας. «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Αλληλεγγύη στην Ελλάδα της Κρίσης. Αθήνα: Διόνικος 2019.

CIRIEC-International. Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Εκδόσεις της ΕΕ: 2017.

Ξενογλώσση

Borzaga, C. & J. Defourny, eds.. *The Emergence of Social Enterprise*. London and New York, Routledge: 2001.

Defourny J & P. Develtere. *The Social Economy: The Worldwide Making Of A Third Sector*. De Boeck: 1999.

Defourny, J. & Nyssens. M. Social Co-operatives: When Social Enterprises Meet the Co-operative Tradition. *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*. Italy, 2013.